

**Адилеттүүлүк жана калыстыкты
сактоо менен глобалдык
башкарууну өркүндөтүү—
Шанхай кызматташтык уюмунун
алкагындагы кызматташтыктын
жетишкендиктери,
мүмкүнчүлүктөрү жана келечеги**

Синьхуа изилдөө институту

МАЗМУНУ

БАШ СӨЗ 1

Биринчи бөлүм:

ШКУ алкагындагы кызматташтыктын үзүрлүү натыйжалары 5

- 1.1 Ортоктукту издөө жана айырмачылыктарды урматтоо менен коопсуздук боюнча жоопкерчиликти тең бөлүшүү 6
- 1.2 Жалпы утушка ээ болгон өз ара пайдалуу кызматташтык, аймактык гүлдөп-өнүгүүнү биргелешип илгерилетүү 9
- 1.3 Ачыктык жана кең пейилдүүлүк, маданий-гуманитардык байланыштарды илгерилетүү 12
- 1.4 Адилеттүүлүк жана акыйкаттыкты сактоо менен адилеттүү жана акылга сыярлык тартипти көздөө 16
- 1.5 Прагматизм жана натыйжалуулук, бекем тирек куруу 19

Экинчи бөлүм:

ШКУ кызматташтыгынын алдында турган мүмкүнчүлүктөр жана чакырыктар 23

- 2.1 Стратегиялык багыт берүү, биргелешип кеңешүү жана өнүктүрүүнүн негиздерин бекемдөө 24
- 2.2 Консенсустун иш жүзүнө ашырылышы, соода-экономикалык кызматташтык мейкиндигинин кеңейиши 26

2.3 Маданий-гуманитардык алмашуулар, элдердин ортосундагы өз ара түшүнүшүүнүн көп кырдуу жолдорунун калыптанышы	29
2.4 Тобокелдиктердин өсүшү жана коопсуздук боюнча орток пикирлердин бекемделиши	31

Үчүнчү бөлүм:

ШКУнун тагдырдын бирдиктүү коомдоштугун курууну тездетүүсү	36
3.1 Коопсуздук жоопкерчилигин биргелешип көтөрүү, бекем коргоочу калкандын калыптанышы	37
3.2 Тең укуктуулук жана өз ара пайдалуулук, жалпы кызыкчылыктардын байланыштарын чыңдоо	39
3.3 Элдердин өз ара түшүнүшүүсүнү жана жакындашуусун тереңдетүү, элдик дипломатиянын көпүрөлөрүн куруу	43
3.4 Инновациялардын илгерилетилиши жана институционалдык пайдубалдын чыңдалышы	46

Корутунду	50
------------------	-----------

БАШ СӨЗ

Убакыт бир орунда турбай, мезгил суудай агып өтүүдө. Чейрек кылымдык (25 жылдык) тарыхый жолду басып өткөн, Шанхай кызматташтык уюму(ШКУ) үзгүлтүксүз өнүгүп-өсүп, өзүнүн зор потенциалын жана күч-кубатын айкын көрсөтө алды. Өз ара ишеним, өз ара пайда, тең укуктуулук, биргелешип кеңешүү, маданий ар түрдүүлүктү урматтоо жана биргелешкен өнүгүүгө умтулуу сыяктуу өзөктүк принциптерге негизделген көп түрдүү маданияттарды урматтоо жана биргелешип өнүгүүгө умтулуу өндүү өзөктүк эрежелерге негизделген «Шанхай руху» бүгүнкү доордо өзүнүн актуалдуулугун жана баалуулугун уламдан-улам далилдеп келет. Ал ШКУ алкагында бирдиктүү тагдырдын коомдоштугун куруу жолуна жарык чачкан ишенимдүү чолпон жылдыз болуп саналат.

Чейрек кылым ичинде ШКУ нөлдөн баштап кенейүү жолун басып өттү, алгачкы 6 негиздөөчү мүчө мамлекеттен куралган бул түзүм, бүгүнкү күндө камтыган аймагынын кеңдиги жана калкынын саны боюнча дүйнөдөгү эң ири аймактык эл аралык уюмга айланды. Учурда ШКУ глобалдык башкаруу системасын куруунун жана реформалоонун активдүү кыймылдаткыч күчүнө айланып, экономикалык глобалдашуунун жалпыга бирдей пайдалуу жана инклюзивдүү багытта өнүгүшүнө олуттуу өбөлгө түзүүдө.

Коопсуздук жана экономикалык кызматташтыктын «кош кыймылдаткычына» таянуу менен, ШКУ өз ара ишеним, тынчтык жана бейпилдикке, гүлдөп-өнүгүүгө, жакшы коңшулук жана достукка, калыстык жана адилеттүүлүккө негизделген «беш орток үйдү» курууга чейинки уюмдук курулуш жана кызматташтык жаатында бир катар жаңычыл натыйжаларга жана

тарыхый ийгиликтерге жетише алды. Муну менен бирге, уюмдун эл аралык аренадагы таасири жана аброю тынымсыз өсүүдө.

Алысты көрө билгендер узак жолду басып өтөт, ал эми ак ниеттен эмгектенгендер ийгиликке жетет. ШКУ чек ара аймактарында аскердик ишеним чараларынын механизмдин биринчилерден болуп түзүп, миндеген чакырымга созулган чек араларды достуктун, өз ара ишенимдин жана кызматташтыктын байланыштыруучу өзөгүнө айландырды. Ошондой эле, уюм аймакта алгачкылардан болуп узак мөөнөттүү ынак коңшулук, достук жана кызматташтык жөнүндө келишимге кол коюп, түбөлүк достукту жана эч качан кастыкка барбоо принцибин жарыялаган. ШКУ терроризм, сепаратизм жана экстремизмден турган «үч күчкө» каршы көп тараптуу күрөштү баштаган эң алгачкы аймактык түзүмдөрдүн бири болуп саналат. Ал укук коргоо жана коопсуздук жаатындагы кызматташтыкты активдүү илгерилетип, пикир келишпестиктерди жана талаш-тартыштарды туура жөнгө салып, тышкы кийлигишүүгө чечкиндүү каршы туруу менен аймактык тынчтыкты жана бейпилдикти коргоп келет. Муну менен бирге, ШКУ соода-экономикалык байланыштарды да активдүү кеңейтти. Бул алкактуу кызматташтыкта бир катар маанилүү ири объектилер жана «чакан, бирок натыйжалуу» социалдык долбоорлор ийгиликтүү ишке ашырылды. Өнөр жай жана инвестициялык өнөктөштүк илгерилеп, аймактык гүлдөп-өнүгүүгө күчтүү дем берди. Бүгүнкү күндө көп кырдуу өз ара байланыш тармагы уламдан-улам жаңыланууда. Мүчө мамлекеттер арасында 14 миң чакырымга жакын эл аралык автомобиль жол каттамдары ачылып, «Кытай – Европа» контейнердик поезддеринин каттамы 130 миңден ашты. ШКУ ынак коңшулук, достук жана кызматташтык боюнча комитет сыяктуу механизмдерди түзүп, алардын дареметинен толук пайдаланды, ошондой эле улуттар арасында достук байланыштар тармагын уюштурду. Уюм жергиликтүү бийлик органдары, маалымат каражаттары, аналитикалык борборлор, аялдар жана жаштар уюмдарынын ортосундагы кызматташтыкты кеңейтүү менен, мүчө мамлекеттердин элдеринин ортосундагы руханий байланыштарды жана өз ара түшүнүшүүнү тереңдетүүгө жетишти.

«Айырмачылыктарды урматтоо менен бирге шайкештикке умтулуу жана

ар бир маданияттын өзгөчөлүгүн баалоо» принциптерине таянып, ШКУ 25 жыл ичинде 50дөн ашык багытта өз ара кызматташтыкты кеңейте алды. Мүчө мамлекеттер тарыхый, маданий өзгөчөлүктөрдөгү жана коомдук түзүлүштөрдөгү айырмачылыктардан жогору туруп, карама-каршылыктар менен пикир келишпестиктерди туура жөнгө сала алышты, ошондой эле өз ара ишенимди бекемдөө аркылуу бирдиктүү пикирге жетише алышты. Муну менен алар ар түрдүүлүктүн алкагындагы шайкештиктин, өз ара колдоонун жана жалпы утушка ээ болгон өнөктөштүктүн жаңы жолун ача алышты. Бул жол аймактык тынчтыкты жана туруктуулукту ишенимдүү коргоо менен бирге, глобалдык башкаруу тутумун өркүндөтүүнүн ийгиликтүү үлгүсүнө айланды.

Акыркы жылдары геосаясий атаандаштык курчуп, бир тараптуулук, гегемонизм жана сырттан кийлигишүү процесстери Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин калыптанган эл аралык тартипти уламдан-улам алсыратууда. Натыйжада, геосаясий кагылышуулар кайталанып, чыңалуу күчөп, глобалдык тынчтыкка, туруктуулукка, ошондой эле социалдык-экономикалык өнүгүүгө олуттуу коркунучтарды жаратууда. Ушундай татаал жана тез өзгөрүп жаткан эл аралык кырдаалда ШКУ көп тараптуулук принциптерин чечкиндүү коргоп, бир тараптуулукка жана протекционизмге каршы туруп келет. Уюм Бириккен Улуттар Уюму жана башка эл аралык түзүмдөр менен өнөктөштүктү тереңдетип, «биргелешип кеңешүү, биргелешип куруу жана биргелешип пайдалануу» аттуу глобалдык башкаруу концепциясын биринчилерден болуп сунуштады. ШКУ эл аралык жана аймактык иштерге конструктивдүү катышуу менен эл аралык калыстык жана адилеттүүлүктү чечкиндүү коргоодо. Ошондой эле маданияттардын өз ара толеранттуулугун жана бири-биринен өрнөк алуусун илгерилетип, гегемонизм менен күч саясатына каршы туруучу ишенимдүү күчкө айланды. ШКУ кызматташтыгынын жетишкендиктери аймактагы өлкөлөргө гана пайда алып келбестен, дүйнөлүк кырдаалга да оң таасирин тийгизип, жалпы тынчтыкка жана өнүгүүгө жигердүү салым кошууда. Уюмдун башкы принциптери жана ийгиликтүү тажрыйбасы башаламандык менен белгисиздик өкүм сүргөн бүгүнкү дүйнөгө айкын багыт көрсөтүп,

жаңы дем берүүдө.

Миңдеген чакырымдык тарыхый жол басып өтүлдү, эми алдыда зор жоопкерчилик менен жаңы сапарга аттануу милдети турат. 2026-жыл ШКУнун негизделгендигинин 25 жылдык мааракеси белгилене турган тарыхый учурга туш келүүдө. Дүйнөдө кылымда бир келүүчү зор өзгөрүүлөр улам тездеп жаткан доордо, ШКУ өзүнүн жетектөөчү ролун мындан ары да натыйжалуу аткарып, глобалдык өнүгүү демилгелерин ишке ашырууда үлгү болоруна ишеним чоң. Уюм глобалдык башкаруу системасын реформалоону илгерилетүүгө жана адамзаттын бирдиктүү тагдырынын коомдоштугун курууга мындан ары да зор салымын кошуп, бул процесстин натыйжалары бүткүл адамзаттын жаркын келечегине кызмат кыларына терең үмүт кылабыз.

Биринчи бөлүм:

ШКУ алкагындагы кызматташтыктын үзүрлүү натыйжалары

Мындан 24 жыл мурун Шанхай кызматташтык уюму (ШКУ) жаңы-дан түзүлгөндө, өз ара ишеним, өз ара пайда, тең укуктуулук, биргелешип кеңешүү, маданий ар түрдүүлүктү урматтоо жана биргелешкен өнүгүүгө умтулуу принциптерин камтыган «Шанхай рухун» бекиткен. Ушул мезгил аралыгында мүчө мамлекеттер өздөрүнүн баштапкы мүдөөсүнө бекем туруп, мүмкүнчүлүктөрдү тең бөлүшүү жана өнүгүүгө биргелешип умтулуу аркылуу ШКУнун алкагындагы кызматташтыкты илгерилетүүдө бир катар жаңычыл натыйжаларга жана тарыхый ийгиликтерге жетише алды.

— КЭР төрагасы Си Цзиньпиндин 2025-жылдын 1-сентябрындагы «Шанхай кызматташтык уюмуна мүчө мамлекеттердин башчыларынын кеңешинин жыйырма бешинчи жыйында сүйлөгөн сөзүнөн» үзүндү.

2001-жылдын июнь айында Кытай, Орусия, Казакстан, Кыргызстан, Тажикстан жана Өзбекстан «Шанхай кызматташтык уюмун түзүү жөнүндө декларацияга» кол коюу менен, ШКУнун расмий түрдө түзүлгөндүгүн жарыялашкан. 25 жылдык өнүгүү жолунда ШКУ өз катарын кеңейтип, Индия, Пакистан, Иран жана Беларусь мамлекеттерин толук укуктуу мүчөлүккө кабыл алды. Учурда ШКУнун курамында 10 мүчө мамлекет, 2 байкоочу мамлекет — Афганистан жана Монголия — жана 15 диалог боюнча өнөктөш өлкө бар: Азербайжан, Армения, Камбожа, Непал, Түркия, Шри-Ланка, Сауд Арабиясы, Египет, Катар, Бахрейн, Мальдив аралдары, Бириккен Араб Эмираттары, Кувейт, Мьянма жана Лаос. Башкаруу тутумун оптималдаштыруу максатында, 2025-жылдын 31-августунан 1-сентябрына чейин Кытайдын Тяньцзинь шаарында өткөн ШКУ

саммитинде тарыхый чечим кабыл алынды. Ага ылайык, байкоочу мамлекеттер жана диалог боюнча өнөктөштөр категорияларын мындан ары «ШКУнун өнөктөштөрү» деген бирдиктүү статус алкагына бириктирүү чечими кабыл алынды.

ШКУ географиялык аймагы жана калкынын саны боюнча дүйнөдөгү эн ири комплекстүү аймактык уюм болуп саналат. Анын мүчө мамлекеттери өздөрүнүн саясий түзүлүшү, өнүгүү жолдору, цивилизациялык салттары, диний ишенимдери, маданий формалары жана географиялык шарттары боюнча көп түрдүүлүктү жана өзгөчөлүктөрдү айкын чагылдырат. Акыркы 25 жыл ичинде ШКУ айырмачылыктарды таануу жана өзгөчөлүктөрдү урматтоо негизинде өз ара ишеним, өз ара пайда, тең укуктуулук, биргелешип кеңешүү, ар түрдүү цивилизацияларды сыйлоо жана биргелешкен өнүгүүгө умтулуу принциптерин камтыган «Шанхай рухун» ырааттуу түрдө карманып келет. Уюм ички түзүлүштүк айырмачылыктарга карабастан, өнөктөштүктүн жалпы кызыкчылыктарын табуу, түрдүү цивилизациялардын ортосунда өз ара түшүнүшүү көпүрөлөрүн куруу жана позициялардын ар түрдүүлүгүнө карабастан өнүгүү потенциалын бириктирүү аркылуу мүчө мамлекеттердин ортосундагы достук мамилелерди илгерилетти. Бул тажрыйбасы менен ал аймактык түзүмдөр үчүн кызматташуунун жана туруктуу өнүгүүнүн жаңы жолун ийгиликтүү ача алды. «Ортоктуку издөө менен айырмачылыктарды сактоо» акылмандыгына таянуу менен, мүчө мамлекеттер бири-биринин өзгөчөлүктөрүн урматтап, стратегиялык байланышты үзгүлтүксүз сактап келишет. Бул жамааттык консенсусту чыңдоого, ынтымактуулук жана кызматташтыкты бекемдөөгө, ошондой эле аймактык тынчтыкты, туруктуулукту жана гүлдөп-өнүгүүнү коргоо боюнча тарыхый жоопкерчиликти биргелешип аркалоого өбөлгө түздү.

1.1 Ортоктуку издөө жана айырмачылыктарды урматтоо менен коопсуздук боюнча жоопкерчиликти тең бөлүшүү

ШКУ негизделген учурда терроризм, сепаратизм жана экстремизмден турган «үч коркунучтуу күч» аймактагы өлкөлөрдүн туруктуулугуна олуттуу

коркунуч жараткан, ошондуктан аймактык тынчтыкты камсыз кылуу уюмдун башкы миссиясына айланган. 25 жылдан бери ШКУ коопсуздук жаатындагы кызматташтыкты дайыма артыкчылыктуу багыт катары тутуп келет. 2018-жылдан тарта Төрага Си Цзиньпин уюмдун келечектеги өнүгүүсү үчүн жаңычылдык менен «бирдиктүү, комплекстүү, биргелешкен жана туруктуу коопсуздук концепциясын» ортого, ШКУга мүчө мамлекеттердин коопсуздук чегин биргелешип бекемдөөсүнө кубаттуу түрткү берди. 2025-жылы өткөн ШКУнун Тяньцзинь саммитинде Төрага Си Цзиньпин мүчө мамлекеттер мындан ары да блокторго кошулбоо, тирешпөө жана үчүнчү тараптарга каршы багытталбоо принциптерин бекем сактоого тийиш экендигин дагы бир ирет баса белгиледи. Муну менен бирге, ал ар кандай коркунучтарга жана чакырыктарга биргелешип туруштук берүү, аймактык коопсуздук коомдоштугун куруу, тынчы жок дүйнөдө туруктуулуктун тиреги болуу жана глобалдык коопсуздукту сактоого «ШКУнун зор потенциалын» багыттоо зарылдыгын көрсөттү.

Коопсуздукту өнөктөштүктүн башкы пайдубалы катары туу тутуп, ШКУга мүчө мамлекеттер чек ара аймактарында аскердик чөйрөдөгү ишеним чараларынын механизмдин түзүү демилгесин алгачкылардан болуп көтөрүшкөн. Алар терроризм, сепаратизм жана экстремизмден турган «үч коркунучтуу күчкө» каршы көп тараптуу күрөштү эң алгачкылардан болуп башташты. Тараптар саясий коопсуздук, терроризмге каршы күрөшүү, өткөрмө пункттарынын жана чек аралардын коопсуздугу сыяктуу тармактарда комплекстүү жана көп деңгээлдүү практикалык кызматташтыкты жүргүзүп, коопсуздук боюнча өз ара аракеттенүү механизмдерин тынымсыз өркүндөтүп келишти. Мүчө мамлекеттер пикир келишпестиктерди жана талаш-тартыштарды конструктивдүү жөнгө салуу, ошондой эле тышкы кийлигишүүгө чечкиндүү каршы туруу аркылуу аймактык тынчтыкты жана бейпилдикти биргелешип коргошту.

2024-жылдын июль айында Кытайдын Синьцзян аймагында ШКУга мүчө мамлекеттердин компетенттүү органдарынын катышуусунда «Терроризмге каршы кызматташтык — 2024» биргелешкен окуу-машыгуусу өткөрүлдү.

Бул иш-чара ШКУнун тарыхында бардык мүчө мамлекеттердин тийиштүү органдары катышкан, реалдуу аскердик жана тартип сактоо курамынын күчү менен уюштурулган алгачкы практикалык машыгуу болуп калды. Иш-чаранын алкагында катышуучу тараптар терроризмге каршы күрөшүү боюнча тажрыйба алмашып, биргелешкен ыкчам аракеттерди көрүү дареметин натыйжалуу жогорулатышты. Мындан сырткары, 2025-жылдын август айында ШКУда төрагалык кылуучу мамлекет катары Кытайдын демилгеси менен мүчө мамлекеттер биргеликте «Жөргөмүш тору» эл аралык баңгизатка каршы операциясын ишке ашырышты. Операциянын жүрүшүндө мүчө мамлекеттер баңгизатка байланыштуу 1151 кылмыш ишинин бетин ачып, 10 тоннага жакын баңги каражаттары тартып алынды.

2025-жылдын сентябрь айында кабыл алынган «ШКУга мүчө мамлекеттердин Мамлекет башчыларынын кеңешинин Тяньцзинь декларациясында» тараптар терроризмге, сепаратизмге жана экстремизмге каршы аракеттенүүнү, ошондой эле баңги каражаттарын, психотроптук заттарды жана алардын прекурсорлорун мыйзамсыз жүгүртүүгө, курал-жарак контрабандасына каршы турууну камтыган трансулуттук уюшкан кылмыштуулуктун башка түрлөрү боюнча өнөктөштүктү андан ары тереңдетүүгө даяр экендиктерин ырасташты. Муну менен бирге, декларацияда ШКУ алкагындагы көп тараптуу өз ара аракеттенүү Евразия континентинде тең укуктуу жана бөлүнбөс коопсуздук архитектурасын курууга бекем негиз түзөрү өзгөчө баса белгиленди.

Бүгүнкү күндө блокторго кошулбай — өнөктөш болуу, тирешпей — диалог куруу жана нөлдүк суммадагы оюнга алдырбай — жалпы утушка ээ болгон өз ара пайдалуу кызматташтыкка негизделген коопсуздуктун жаңы жолу тынымсыз кеңейүүдө. «Бардык өлкөлөр коопсуз болгондо гана чыныгы коопсуздукка жетишүүгө болот» деген фундаменталдык принципке таянуу менен, учурда 20дан ашуун өлкөнү камтыган «ШКУнун чоң үй-бүлөсү» аймактык коопсуздук калканын бекемдөөнү улантып, дүйнөлүк жана аймактык тынчтык менен туруктуулукка позитивдүү динамика тартуулоодо.

1.2 Жалпы утушка ээ болгон өз ара пайдалуу кызматташтык, аймактык гүлдөп-өнүгүүнү биргелешип илгерилетүү

ШКУнун географиялык аймагы Азия, Европа жана Африка сыяктуу үч континентти кучагына алып, анын калкынын жалпы саны дүйнөнүн дээрлик жарымын, ал эми экономикалык жалпы көлөмү глобалдык ички дүң өндүрүмдүн төрттөн бирине жакынын түзөт. Бул уюм бүгүнкү күндө дүйнөдөгү калкы эң көп, аймагы эң кеңири жана өнүгүү даремети эң жогору аймактык өнөктөштүк уюму болуп саналат. ШКУ алкагында маданий өзгөчөлүктөрү ар башка жана өнүгүүнүн түрдүү баскычтарында турган мамлекеттер биригип, кол кармашып биргелешип өнүгүүгө жана жалпы утушка жетишүүгө умтулуп келишет.

Төрага Си Цзиньпин белгилегендей, ШКУга мүчө мамлекеттер ири энергетикалык жана жаратылыш ресурстарына бай, эбегейсиз рыноктук мейкиндикке жана кубаттуу ички өнүгүү динамикасына ээ, ошондой эле алардын дүйнөлүк экономикалык өсүшкө кошкон салымынын үлүшү тынымсыз өсүүдө. Мындан улам, «тоскоолдуктарды жаратпай — аларды жоюу, байланыштарды үзбөй — интеграцияны тереңдетүү» принциптерин мындан ары да бекем кармануу, «Бир алкак — бир жол» демилгесин жогорку сапатта биргелешип курууну илгерилетүү жана экономикалык ааламдашууну жалпыга бирдей пайдалуу жана инклюзивдүү багытка буруу зарыл. Бул кадамдар дүйнөлүк ачыктык менен кызматташтыкты илгерилетүүдө «ШКУнун жоопкерчилигин» айкын көрсөтөт.¹

Акыркы жылдары ШКУга мүчө мамлекеттер өздөрүнүн улуттук экономикалык өнүгүү пландарын стратегиялык жактан айкалыштыруу процессин тынымсыз тереңдетип, кыйла сапаттуу жана туруктуу өнүгүүгө жетишүүнү жигердүү илгерилетүүдө. Тараптар «Бир алкак — бир жол» демилгесин «Беларустун социалдык-экономикалык туруктуу өнүгүүсүнүн улуттук страте-

¹ «Синьхуа» маалымат агенттиги. «Си Цзиньпиндин “ШКУ+” форматындагы жыйында сүйлөгөн сөзү (толук текст)» (2025-жылдын 1-сентябры).

гиясы», «Өзбекстан—2030» стратегиясы, Казакстандын «Нурлы жол» жаңы экономикалык саясаты сыяктуу улуттук өнүгүү программалары менен координациялоону күчөтүүдө. Бул кадамдар өз ара пайдалуу өнөктөштүк тармагын барган сайын бекемдеп, интеграцияны жаңы деңгээлге көтөрүүдө.

1.2.1 Соода-экономикалык байланыштар туруктуу өсүү темпин сактап келет.

Кытай өзүнүн эбегейсиз зор ички рыногу сунуштаган мүмкүнчүлүктөрдү өнөктөштөрү менен жигердүү бөлүшүшүп келет. 2024-жылдын жыйынтыгы боюнча Кытай менен ШКУга мүчө мамлекеттердин ортосундагы өз ара соода жүгүртүүнүн көлөмү болжол менен 512,4 миллиард АКШ долларын түзүп, өткөн жылга салыштырмалуу 2,7 пайызга өскөн. Бул көрсөткүч Кытайдын тышкы соодасынын жалпы көлөмүнүн 8,3 пайызына барабар. Уюмга мүчө мамлекеттердин ортосунда соода-инвестициялык шарттарды жеңилдетүү процесстери тынымсыз жакшырууда. Бул багытта Кытай Орусия жана Казакстан менен инвестицияларды өз ара коргоо боюнча макулдашуулардын жаңыланган редакцияларына кол койсо, ал эми Беларусь менен «Кызмат көрсөтүү соодасы жана инвестициялар жөнүндө макулдашууну» бекиткен. 2025-жылдын июль айына карата Кытайдын ШКУга мүчө башка мамлекеттерге салынган түз инвестицияларынын жалпы көлөмү 84 миллиард АКШ долларынан ашты. Бир катар инвестициялык жана өнөр жай кызматташтык долбоорлору ийгиликтүү ишке ашырылып, ШКУ алкагында кеңири, ачык, өз ара пайдалуу жана тең укуктуу кызматташтык мейкиндиги калыптанды.

1.2.2 Байланыш тармактары барган сайын өркүндөп келет.

Акыркы жылдары Кытай жана ШКУга мүчө башка мамлекеттер кургактык менен деңизди байланыштырган, чыгыш менен батышты бириктирген көп деңгээлдүү унаа-логистикалык тармакты өнүктүрүү байланыш аракеттерин тездетти. ШКУга мүчө бир нече мамлекет аркылуу өткөн «Кытай—Европа» (China-Europe Railway Express) жүк поезддеринин каттамдары туруктуу көбөйүүдө, ошол эле учурда Транскаспий эл аралык транспорттук

коридорунун өткөрүү кубаттуулугу тездик менен өсүүдө. Тарыхый мааниге ээ «Кытай—Кыргызстан—Өзбекстан» темир жолунун курулушу иш жүзүндөгү курулуштун чечүүчү баскычына кирди. Аны менен бирге, Кытай менен Орусияны байланыштырган Тунцзян темир жол көпүрөсү жана Хэйхэ автомобиль жол көпүрөсү курулуп бүтүп, каттамдар үчүн ачылды. Кытай менен ШКУ өлкөлөрүнүн ортосунда аба транспорту дагы өз каттамдарын жигердүү кенейтүүдө. Инфраструктуралык байланыштын тынымсыз бекемделиши мүчө мамлекеттердин өндүрүш жана жеткирүү чынжырларынын интеграциясын тереңдетип, алардын дүйнөлүк экономикалык тутумга интеграциялануу мүмкүнчүлүктөрүн жаңы деңгээлге көтөрүүдө.

1.2.3 Санариптик экономика жаатындагы кызматташтык инновациялык багытта жигердүү өнүгүүдө.

Дүйнөдө аренада жаңы технологиялык революция жана өндүрүштүк трансформация процесстери тездеп жаткан шартта, ШКУга мүчө өлкөлөр бул тарыхый мүмкүнчүлүктү жигердүү пайдаланууда. Тараптар санариптик экономика жана интеллектуалдык өндүрүш сыяктуу стратегиялык тармактарда кызматташтыкты тереңдетип, алдыңкы технологиялык жетишкендиктердин үзүрүн биргелешип көрүүдө. Натыйжада, 2025-жылдын июль айында Тяньцзинь шаарында «ШКУнун санариптик экономика форуму — 2025» өткөрүлүп, анда Кытай, Казакстан, Пакистан, Египет жана башка өлкөлөр трансчекаралык электрондук соода жана «акылдуу шаар» сыяктуу багыттарды камтыган санариптик экономика чөйрөсүндөгү 12 кызматташтык долбооруна кол коюшту. Инновациялык кызматташтыктын алкагында Кытай менен Индиянын алдыңкы ишканалары жана ооруканалары медициналык роботтоштурулган аз инвазивдүү хирургия боюнча биргелешкен клиникалык изилдөөлөрдү жүргүзүшүүдө. Муну менен катар, Кытай-Монголия чек арасындагы жүк ташуу логистикасында автоматташтырылган багыттоочу унаалар (AGV) колдонулуп, бажы көзөмөлүнөн өтүү убактысын 30 секундга чейин кыскартты. Заманбап санариптик технологиялардын мындай ийгиликтүү практикалык интеграциясы мүчө мамлекеттерде санариптик экономиканын өнүгүүсүн

ылдамдатуу менен бирге, аймак калкынын жашоо сапатын жогорулатууга реалдуу салым кошууда.

1.2.4 Туруктуу өнүгүү жаатындагы кызматташтык ички өсүү импульсун бекемдеди.

ШКУга мүчө мамлекеттердин басымдуу бөлүгү жигердүү социалдык-экономикалык өнүгүү баскычында турат, ошол эле учурда алар жакырчылык, климаттын өзгөрүшү сыяктуу глобалдык чакырыктарга туш болууда. Бул контексте Кытай айыл чарба өндүрүшү жана жашыл энергетика сыяктуу тармактарда уюмга мүчө өлкөлөр менен кызматташтыкты күчөтүп, «сырттан көмөк көрсөтүүдөн — ички өнүгүү потенциалын арттырууга» өтүү менен, өлкөлөрдүн өзүн-өзү камсыз кылуучу өнүгүү потенциалын түзүүгө жана ички өнүгүү динамикасын жогорулатууга олуттуу көмөк көрсөтүп келет. Пакистанда кытайлык жана пакистандык адистер биргелешип сыноодон өткөрүп, тандап алган жаңы гибридик рапс сорттору климаттык шарттарга туруктуулугун, жогорку түшүмдүүлүгүн жана дыйкандардын кирешесин эселеп жогорулатууга жөндөмдүү экенин далилдеп, жергиликтүү айыл чарба өндүрүүчүлөрүнүн арасында кеңири популярдуулукка ээ болду. Орусиянын Приморье крайындагы айрым күрүч өстүрүүчү аймактарда жабдуулардын жана технологиялардын жетишсиздиги байкалган учурда, кытайлык ишканалар жергиликтүү логистикалык компаниялар жана порттор менен биргеликте үрөн өстүрүү, айыл чарба өсүмдүктөрүн өстүрүү, сактоо жана кайра иштетүү, порт аркылуу жөнөтүү жана эл аралык сооданы камтыган толук өндүрүш чынжырчасын түзө алышты.

1.3 Ачыктык жана кең пейилдүүлүк, маданий-гуманитардык байланыштарды илгерилетүү

Төрага Си Цзиньпин белгилегендей, «Шанхай кызматташтык уюмунун өнүгүүсүнүн эң бекем негизи — маданияттардын өз ара айкалышуусун-

да, ал эми эң зор күчү — элдердин өз ара жакындашуусунда камтылган».¹ ШКУга мүчө мамлекеттер терең тарыхка жана бай маданий мурастарга ээ, алар тарыхта Евразия континентин кесип өткөн байыркы Жибек жолу аркылуу бири-бири менен тыгыз байланышып келген. Бүгүнкү күндө уюмга мүчө мамлекеттердин маданий-гуманитардык кызматташтыгы барган сайын чыңдалып, элдик дипломатиянын пайдубалы тынымсыз бекемделүүдө. Ал эми достук байланыштардын тереңдеши байыркы Жибек жолуна жаңы өмүр тартуулап, жанданышына өбөлгө түзүүдө.

2002-жылы кабыл алынган «Шанхай кызматташтык уюмунун Хартиясында» маданият чөйрөсүндөгү кызматташтык ШКУнун максаттары менен милдеттеринин катарына расмий киргизилгенден бери, мүчө мамлекеттер маданий-гуманитардык байланыштардын уюштуруучулук механизмдерин курууну ырааттуу түрдө илгерилетип, өз ара аракеттенүүнүн алкагын тынымсыз кеңейтип келишет. Бүгүнкү күндө уюмга мүчө мамлекеттердин маданий-гуманитардык алмашуулары бир катар тарыхый окуялар менен коштолуп, бейөкмөт байланыштар барган сайын жигердүү мүнөзгө ээ болууда жана көп кырдуу маданияттардын өз ара шайкештикте гүлдөп өнүгүүсү камсыз кылынууда. Тараптар түрдүү тарыхый жана маданий салттарга, коомдук түзүлүшкө жана өнүгүү баскычына ээ өлкөлөрдүн тынчтык, өз ара түшүнүшүү жана ынтымакта бирге жашоосунун жаркын барактарын жазып, бүткүл адамзаттын жалпы баалуулуктарын илгерилетүүдө «ШКУнун үлгүсүн» айкын көрсөтө алышты.

1.3.1 Маданият, саламаттыкты сактоо жана билим берүү сыяктуу салттуу чөйрөлөрдөгү маданий-гуманитардык кызматташтык тереңдеп, реалдуу натыйжаларды берүүдө.

Кытай менен Орусия биргелешип иштеп чыккан «Бул — Кытай» жана Кытай менен Казакстан тарабынан даярдалган «Кытай: археология» дарек-

¹ «Синьхуа» маалымат агенттиги. «ШКУ үчүн гармониялык күү: ШКУ өлкөлөрү маданияттардын өнүгүүсүнүн жаңы барактарын биргелешип жазуу үчүн маданий-гуманитардык алмашууларды жана өз ара үйрөнүүнү тереңдетүүдө» (2025-жылдын 30-августу).

түү тасмалары сыяктуу эл аралык медиа-долбоорлор маданий интеграциянын натыйжалуу куралына айланды. Мындай маданий демилгелер уюмга мүчө өлкөлөрдүн коомчулугунун өз ара түшүнүшүүсүн тереңдетүү менен бирге, ШКУ мейкиндигинде маданияттар аралык консенсусту андан ары бекемдөөгө өбөлгө түздү.

Муну менен катар, ШКУ алкагында социалдык жана саламаттыкты сактоо багытындагы практикалык долбоорлор ырааттуу ишке ашырылууда. Алсак, 2022-жылдагы демилгенин алкагында Кытай тарап уюмга мүчө мамлекеттердин муктаж болгон жарандары үчүн 2000 акысыз катаракта операциясын жасоо милдеттенмесин алган. 2025-жылдын апрель айына карата «ШКУнун саламаттыкты сактоо экспресси: эл аралык нур сапары» программасынын алкагында көрүүнү калыбына келтирүү боюнча 2187 операция ийгиликтүү аяктап, баштапкы пландалган көрсөткүч ашыгы менен аткарылды.¹

ШКУ алкагындагы билим берүү тармагындагы кызматташтыктын негизги платформасы болуп саналган ШКУ Университетинин программасына бүгүнкү күндө Кытай, Орусия, Казакстан, Кыргызстан, Тажикстан, Беларусь жана Иран сыяктуу жети мамлекеттин 120дан ашуун жогорку окуу жайы кирди. Бул тармактык университет аймак таануу, экология, энергетика жана маалыматтык технологиялар сыяктуу артыкчылыктуу багыттарга басым жасоо менен, академиялык ресурстарды өз ара бөлүшүү жана биргелешип квалификациялуу кадрларды даярдоо боюнча эл аралык билим берүүнүн жаңы моделин калыптандырууда. Муну менен катар, кесиптик-техникалык билим берүү багытында да практикалык кадамдар ташталууда. Алсак, 2025-жылдын сентябрь айында Тяньцзинь шаарында «Кытай — Шанхай кызматташтык уюмунун кесиптик-техникалык билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык борбору» өз ишин баштады. Бул контекстте Кытайдын эл аралык деңгээлдеги флагмандык кесиптик билим берүү долбоору болгон «Лубань өнөрканасы» Казакстан,

1 «'ШКУнун саламаттыкты сактоо экспресси: эл аралык нур сапары' программасы катарактадан көрүүнү калыбына келтирүү боюнча 2 187 операцияны ийгиликтүү аяктады», Кытай борбордук радиосунун интернет-платформасы (2025-жылдын 30-апрели).

Тажикстан, Орусия жана Пакистан сыяктуу ШКУга мүчө өлкөлөрдө ийгиликтүү ишке ашырылып, жергиликтүү эмгек рыногунун муктаждыктарына ылайыкталган заманбап санариптик технологиялар жана инженердик багыттар боюнча адистерди даярдоону жигердүү илгерилетүүдө.

1.3.2 Жакырчылыкты кыскартуу, туризм өнүктүрүү жана маданий мурастарды сактоо сыяктуу жаңы багыттардагы кызматташтык дагы бир катар айкын натыйжаларды алып келди.

Кытай тараптын демилгеси менен 2019-жылы Кытайдын Шэньси провинциясынын Янлин районунда «ШКУнун айыл чарба технологиялары боюнча алмашуу жана окутуу демонстрациялык базасы» түзүлгөн. Кытайдын айыл чарба өндүрүшүн модернизациялоодогу бай тажрыйбасына таянып, бул база ушул күнгө чейин ШКУ өлкөлөрүнөн 2200дөн ашуун айыл чарба кызматкерлерин жана техникалык адистерин окутту. Мүчө мамлекеттердин аймактарында 11 айыл чарба илимий-технологиялык демонстрациялык паркын түзүү менен, жергиликтүү жамааттарда айыл чарбасын трансформациялоого, модернизациялоого жана дыйкандардын кирешесин жогорулатууга кубаттуу көмөк көрсөттү.¹

Визалык жол-жоболордун жеңилдетилиши, транспорттук байланыштардын жеткиликтүүлүгү жана трансчекаралык төлөм тутумдарынын өз ара шайкештештирилиши ШКУга мүчө өлкөлөрдүн калкынын ортосундагы өз ара каттамдарды кыйла көбөйттү. Натыйжада, аймактар аралык туризмде заманбап ыңгайлуулуктар түзүлүп, жарандардын эч кандай тоскоолдуксуз саякаттоо мүмкүнчүлүгү кыйла кеңейди.

Бул багытта 2022-жылы ишке киргизилген «ШКУнун туристтик жана маданий борбору» демилгеси өзгөчө мааниге ээ. Аталган долбоордун алкагында Индиянын Варанаси, Казакстандын Алматы жана Кытайдын Циндао шаарлары

¹ «Синьхуа» маалымат агенттиги. «Шэньси провинциясынын Янлин району беш жыл ичинде ШКУ өлкөлөрүнөн 2 200дөн ашуун айыл чарба кызматкерин окутту» (2024-жылдын 12-июну); «Синьхуа» маалымат агенттиги. «ШКУнун айыл чарба базасы айыл чарба илимий-техникалык алмашууну жана кызматташтыкты натыйжалуу илгерилетти» (2025-жылдын 30-августу).

кезеги менен уюмдун туристтик борборлору катары жарыяланды. Бул кадам мүчө мамлекеттердин туристтик дареметин кеңири масштабда жана жогорку деңгээлде илгерилетүү менен бирге, аймактагы трансчекаралык туризмдин жагымдуулугун жана натыйжалуулугун олуттуу түрдө жогорулатты.

ШКУ алкагындагы маданий баалуулуктарды алмашуу жараяны барган сайын институтташтырылып, ырааттуу нукка түшүүдө. Мунун алкагында биргелешкен археологиялык долбоорлор жана маданий эстеликтердин көргөзмөлөрү маданияттардын тарыхый эс-тутумун алып жүргөн көптөгөн баа жеткис кенчтерди кайрадан коомчулуктун назарына алып келди.

Бул багыттагы эң ийгиликтүү тажрыйбалардын бири катары Өзбекстандагы тарыхый Хива шаарын калыбына келтирүү долбоорун атасак болот. Көп жылдар бою тийиштүү камкордуксуз калып, убакыттын өтүшү менен урап калуу коркунучуна кептелген бул тарыхый объекти сактап калууда эл аралык деңгээлдеги натыйжалуу кадамдар ташталды.

Кытай менен Өзбекстандын археологдору бул маселеде биргелешип иштешип, эл аралык кызматташтыктын жаңы моделин иштеп чыгышты. Бул модель төмөнкүдөй негизги принциптерге таянат: технологияларды өз ара бөлүшүү — реставрациялоодо заманбап илимий усулдарды колдонуу; концепцияларды айкалыштыруу — тарыхый эстеликтин оригиналдуулугун сактоо менен эл аралык стандарттарды интеграциялоо; кадрларды биргелешип даярдоо — эки өлкөнүн адистеринин тажрыйба алмашуусун жолго коюу.

Эки тараптуу биргелешкен аракеттердин натыйжасында, байыркы Хива шаары азыркы тапта кайрадан өзүнүн тарыхый кооздугуна жана өзгөчө маданий көркүнө ээ болду.

1.4 Адилеттүүлүк жана акыйкаттыкты сактоо менен адилеттүү жана акылга сыярлык тартипти көздөө

Адилеттүүлүк жана акыйкаттык — эл аралык мамилелерди жөнгө салуучу негизги принциптер, ошондой эле аймактык өнөктөштүктүн туруктуу

жана узак мөөнөттүү өнүгүшүнүн маанилүү кепилдиги болуп саналат. ШКУ өзүнүн түзүлүү Декларациясында да, уюмдун Хартиясында да башынан эле демократиялык, адилеттүү жана тең укуктуу эл аралык саясий-экономикалык тартипти илгерилетүүгө умтуларын так белгилеген.

Акыркы 25 жыл ичинде, олку-солку жана тез өзгөрүп жаткан геосаясий кырдаалда уюм төмөнкүдөй фундаменталдык баалуулуктарды ырааттуу түрдө коргоп келди: мамлекеттердин тең укуктуулугу — уюм ичиндеги бардык чечимдердин консенсус негизинде кабыл алынышы; коопсуздук үчүн жалпы жоопкерчилик — аймактык чакырыктарга жана коркунучтарга биргелешип туруштук берүү; өз ара пайдалуу кызматташтык — «жалпы утуш» (win-win) принцибине негизделген экономикалык жана гуманитардык өнөктөштүк.

Бүгүнкү күндө ШКУ адилеттүүлүк жана акыйкаттык принциптерин өзүнүн институттук курулушунда, өнүгүү багытындагы кызматташтыгында жана глобалдык маселелерди жөнгө салуудагы позициясында иш жүзүндө чагылдырып келет. Бул кадамдар уюмду дүйнөлүк тынчтыкты илгерилетүүдө жана эл аралык укук тартибин коргоодо маанилүү конструктивдүү күчкө айландырды.

Адилеттүү жана рационалдуу тартипке умтулуу, биринчи кезекте, эгемендүү тең укуктуулукту жана ар бир өлкөнүн өз алдынча тандап алган өнүгүү жолун урматтоодон көрүнөт. Төрага Си Цзиньпин белгилегендей: «Мамлекеттердин көлөмү, кубаттуулугу жана өнүгүү деңгээли ар башка болгонуна карабастан, алардын бардыгы аймактык жана эл аралык иштерге катышууга тең укуктуу болгон эл аралык коомчулуктун тең укуктуу мүчөсү болуп саналат».

Акыркы 25 жыл ичинде ШКУ мамлекеттердин көлөмүнө карабастан алардын тең укуктуулугун коргоп, бири-биринин өзөктүү кызыкчылыктарын жана өз алдынча тандаган өнүгүү жолдорун ырааттуу түрдө урматтап келди. Уюм тараптардын өз ара кызыкчылыктары менен тынчсызданууларын эске алуу менен, маселелерди кеңешүү аркылуу биргелешип чечүү принцибин бекем карманып келет.

Ар кандай маселелерди чечүүдө мүчө мамлекеттер чоң өлкөлөрдүн кичинелерин басынтуусуна же күчтүүлөрдүн алсыздарды кысымга алуусуна жол бербейт.

стен, кеңири кеңешүү жана талкуулоо аркылуу орток чечимдерди издеп келишет.

«ШКУга мүчө мамлекеттердин Мамлекет башчыларынын кеңешинин Тяньцзинь декларациясында» бардык мүчө мамлекеттер өз ара урматтоого, адилеттүүлүккө, акыйкаттыкка жана өз ара пайдалуу кызматташтыкка негизделген жаңы типтеги эл аралык мамилелерди илгерилетүүгө, ошондой эле адамзаттын бирдиктүү тагдырынын коомдоштугун курууга умтула тургандыктарын дагы бир ирет ырасташты.

Ошондой эле мүчө мамлекеттер эл аралык коомчулукту «Дүйнөлүк адилеттүүлүктү, өз ара ынтымакты жана өнүгүүнү биргелешип илгерилетүү үчүн өлкөлөрдүн тилектештиги жөнүндө ШКУнун демилгесин» колдоого чакырышты.

Уюмдун мурдагы башкы катчысы Рашид Алимов ШКУ консенсус, мамлекеттердин эгемендүү тең укуктуулугу жана ички иштерге кийлигишпөө принциптерине негизделген, айкын айырмаланган кызматташтык моделин көрсөткөнүн белгиледи. ШКУда бирдиктүү үстөмдүк кылуучу бийлик борборунун жана катаал иерархиялык түзүлүштүн жоктугу бардык тараптардын кызыкчылыктарын координациялоого жана өз ара пайдалуу кызматташтыкты илгерилетүүгө мүмкүндүк берет.

ШКУнун адилеттүүлүккө жана акыйкаттыкка умтулуусу анын эл аралык курч маселелерди чечүү боюнча жигердүү ортомчулук аракеттеринен, ошондой эле пикир келишпестиктерди жана талаш-тартыштарды калыс позициядан жөнгө салуусунан да байкалат. Алсак:

2023-жылдын март айында Кытайдын жигердүү демилгеси жана көмөгү менен Сауд Арабиясы менен Иран Пекинде дипломатиялык мамилелерди калыбына келтирүүнү жарыялаган биргелешкен билдирүү жасашкан.

2024-жылдын июль айында Палестинанын 14 саясий тобу «Бөлүнүүнү токтотуу жана Палестинанын улуттук биримдигин чыңдоо жөнүндө Пекин декларациясына» кол коюшту.

Ооганстан жана Пакистан багытында Кытай бир нече жолу тышкы иштер министрлеринин үч тараптуу диалогун өткөрүп, Ооганстандагы кырдаалды турукташтырууну, өлкөнү кайра калыбына келтирүүнү жана аймактык

байланыштарды чындоону так колдоорун билдирүү менен бирге, бул эки өлкөнүн ортосундагы кагылышууларды жөнгө салууда ортомчулук кылды.

ШКУнун маанилүү мүчөсү катары Кытай дайыма эл аралык адилет-түүлүктүн жана акыйкаттыктын заманбап тартибинин тарабында болуп келет. Ал калыстыкты сактап, тынчтык сүйлөшүүлөр жана диалогду илгерилетти, күчтүүлөрдүн алсыздарды басмырлоосуна жана сокур түрдө тарап тандоого мажбурлоо аракеттерине чечкиндүү каршы туруп, тиешелүү өлкөлөрдүн өз келечегин жана тагдырын өз алдынча аныктоо укугун колдоп келет.

1.5 Прагматизм жана натыйжалуулук, бекем тирек куруу

«Жол жакын болсо да, баспасаң жете албайсың; иш кичине болсо да, кылбасаң бүтпөйт». Прагматизм жана натыйжалуулук — «Шанхай рухунун» ажырагыс өзөгү, ошондой эле алар ШКУнун түбөлүктүү жандуулугунун жана динамикалуу өнүгүүсүнүн башкы ачкычы болуп саналат. Акыркы жылдары ШКУ ички реформаларды ырааттуу илгерилетип, натыйжалуу институттук алкакты түзүү менен, «Шанхай рухун» жалпы түшүнүктөн реалдуу, айкын практикага айландырды.

1.5.1 Коопсуздук механизмдерин практикалык негизге өткөрүү

Коопсуздук чөйрөсүндөгү кызматташтык — ШКУ негизделген негизги пайдубал, ошондой эле уюмдун иш жүзүндөгү натыйжалуулугу менен прагматизминин маанилүү көрсөткүчү болуп саналат. Тяньцзинь саммитинин алкагында, бардык мүчө мамлекеттердин катышуусунда төмөнкүдөй түзүмдөр расмий түрдө ачылды:

- «ШКУнун коопсуздуктун коркунучтарына жана чакырыктарына каршы туруу боюнча комплекстүү борбору»;
- «Трансулуттук уюшкан кылмыштуулукка каршы күрөшүү борбору»;
- «Маалыматтык коопсуздук борбору»;
- «Баңгизаттарга каршы күрөшүү борбору».

Бул төрт борбордун негизделиши ШКУнун коопсуздук кызматташтыгын «координациялоочу» мүнөздөн «практикалык-функционалдык» негизге өткөрүүдөгү чечүүчү кадам болуп калды. Өзүнүн өзгөчө багыттары жана өз ара шайкештелген аракеттери менен бул борборлор уюмдун пассивдүү чара көрүүдөн жигердүү алдын алууга, ошондой эле бир гана терроризмге каршы күрөшүүдөн комплекстүү коопсуздук башкаруусуна трансформациялануу процессинин өзөктүк тирегин түзөт. Алар аймактык коопсуздукту жана туруктуулукту сактоо үчүн бекем институттук кепилдиктерди камсыз кылат, ошондой эле «прагматизм жана натыйжалуулук» практикалык логикасын толук чагылдырат.

1.5.2 Практикалык кызматташтыкты долбоордук нукка өткөрүү

ШКУнун практикалык кызматташтыгы ар дайым конкреттүү натыйжаларга жетишүүгө багытталып келген. Кытай иш жүзүндөгү кадамдарды бекем колдоо менен, кызматташуу боюнча ниеттерди конкреттүү долбоорлорго, ал эми саясий консенсустарды элдин бакубаттуулугуна айландырууга жигердүү салым кошту. Өзүнүн 2024–2025-жылдардагы кезектеги төрагалыгы мезгилинде да Кытай негизги басымды практикалык натыйжаларга жасады. Жыйындарды, ар кандай иш-чараларды, жыйынтыктоочу документтерди жана кызматташуу демилгелерин кошкондо, жалпысынан 313 иш-чара уюмдун жетишкендиктеринин расмий тизмесине киргизилди.¹

Биринчиден, элдин турмуш-тиричилигине багытталган «чакан, бирок натыйжалуу» долбоорлор ишке ашырылды. Бул социалдык демилгелер жергиликтүү калктын реалдуу муктаждыктарына толук шайкеш келди. Буга «Кытай — ШКУ ашказан оорулары боюнча кызматташтык борборунун» алкагында мүчө мамлекеттер үчүн 2000 адисти даярдоо планы, алыскы аймактардын жашоочуларынын көйгөйлөрүн чечкен «Кытай — Тажикстан» санариптик

¹ Кытай Эл Республикасынын Тышкы иштер министрлиги. «2024–2025-жылдардагы Шанхай кызматташтык уюмуна төрагалык кылуунун алкагында Кытайдын ишмердүүлүгүнүн жетишкендиктеринин тизмеси» (2025-жылдын 2-сентябры).

саламаттык сактоо платформасы, ошондой эле айылдык медициналык пункттарды куруу жана таза ичүүчү суу менен камсыздоо долбоорлору айкын мисал боло алат.

Экинчиден, каржылык колдоо системалуу түрдө күчөтүлдү. ШКУнун Тяньцзинь саммитинин алкагында Кытай 2025-жылы мүчө мамлекеттерге 2 миллиард юань өлчөмүндө акысыз гранттык жардам көрсөтөрүн жарыялады. Муну менен бирге, жакынкы 3 жылдын ичинде ШКУнун банктар аралык бирикмесине мүчө банктарга кошумча 10 миллиард юань өлчөмүндө насыя бериле турганы маалымдалды.

Үчүнчүдөн, кызматташтыктын жаңы багыттары ийгиликтүү кеңейтилди. «Кытай — Казакстан» биргелешкен «Жанатас» шамал электр станциясы сыяктуу «жашыл» долбоорлордун турмушка ашырылышы жана «ШКУнун санариптик экономика форуму — 2025» алкагында 12 кызматташуу долбооруна кол коюлушу муну далилдейт. Бул кадамдар уюмдун алкагындагы өнөктөштүк доордун талабы менен дайыма бирге кадам таштап жатканын көрсөтөт.

1.5.3 Институттук алкактын тутумдашуусу

Прагматизм жана натыйжалуулук бекем институттук колдоосуз ишке ашпайт. 2025-жылы мүчө мамлекеттер «ШКУга мүчө мамлекеттердин Мамлекет башчыларынын кеңешинин Тяньцзинь декларациясына» кол коюшуп, аны биргелешип жарыялашты. Бул программалык документ аймактык тынчтыкты коргоо жана өз ара пайдалуу кызматташтыкты тереңдетүү боюнча бирдиктүү орток пикирди калыптандырды.

Муну менен бирге, мүчө мамлекеттер коопсуздук, экономика жана маданий-гуманитардык алмашуулардан турган үч негизги түркүккө таянган, узак мөөнөттүү өнүгүү планын камтыган «ШКУнун келечектеги он жылдыкка (2026–2035-жылдар) карата өнүгүү стратегиясын» расмий түрдө бекитишти.

Мындан тышкары, терроризмге каршы өнөктөштүктү, сооданы жеңилдетүүнү жана маданий-гуманитардык алмашууларды камтыган 24 жыйынтыктоочу документ каралып, кабыл алынды. Бул кадамдар ШКУнун алкагындагы

бардык кызматташтыкты так ченемдер жана ишенимдүү негиздер менен камсыз кылуу менен бирге, комплекстүү жана өз ара шайкештелген институт-тук тутумду түздү.

1.5.4 Иш-аракетке багытталган мамиленин айкындашуусу

2024–2025-жылдардагы өзүнүн кезектеги төрагалыгы мезгилинде Кытай ««Шанхай рухун» даңазалоо: ШКУ иш-аракетте» деген ураанды алдыга койгон. Бул чакырык өткөн жетишкендиктерди жыйынтыктап гана койбостон, келечектеги максаттарды ишке ашыруунун маанилүү коңгуроосуна айланды. ШКУ өз ишмердүүлүгүндө куру сөздөн реалдуу кадамдарга өтүү принцибин ырааттуу карманып, кабыл алынган ар бир чечимдин иш жүзүндө аткарылышын камсыз кылууга умтулат. Ошондой эле уюм «талкуусу көп, чечими жок; чечими көп, иши жок» деген куру чечмелөө тузагынан чечкиндүү түрдө алыс болуп келет.

Коопсуздук механизмдерин чыңдоодон тартып кызматташуу долбоорлорун конкреттүү нукка бурууга чейин, ошондой эле институттук түзүлүштү тутумдаштыруудан иш-аракеттердин натыйжалуулугун жогорулатууга чейин ШКУ өзүнүн прагматикалык тажрыйбасы аркылуу бир маанилүү чындыкты далилдеди. Өзүнө жоопкерчилик ала билген мындай аймактык уюм алысты көрө билген стратегиялык пландоого гана таянбастан, эң башкысы — берген убадасын конкреттүү иш менен далилдеген практикалык эрке ээ болушу зарыл.

Экинчи бөлүм:

ШКУ кызматташтыгынын алдында турган мүмкүнчүлүктөр жана чакырыктар

«Учурда дүйнөнүн, доордун жана тарыхтын өзгөрүүлөрү болуп көрбөгөндөй түрдө кулач жайып, дүйнөлүк түзүлүш тездетилген темп менен өзгөрүүдө, ошондой эле илимий-технологиялык революциянын жана өндүрүштүк трансформациянын жаңы айлампасы тездик менен илгерилөөдө. Адамзат цивилизациясы ишенимдүү кадамдар менен алдыга жылып жаткан чакта, коопсуздуктун камсыздалбагандыгы, туруксуздук жана белгисиздик сыяктуу терс факторлор да айкын өсүүдө. Бул улуу бурулушка ийгиликтүү жооп кайтаруу үчүн, эң оболу, өзгөрүүнү тааный билүү акылмандыгы, ага ылайыктуу жооп кайтаруу ыкмасы жана жаңыланууга умтулуу эрдиги талап кылынат. Биз бирдиктүү тагдырдын коомдоштугу аң-сезимин бекем орнотуп, ар дайым «Шанхай рухун» туу тутушубуз керек. Өз өлкөлөрүбүздүн улуттук өзгөчөлүктөрүнө жана аймактын реалдуу шарттарына төп келген өнүгүү жолдорун чечкиндүү түрдө карманып, Шанхай кызматташтык уюмунун дагы да мыкты жалпы үйүн биргелешип куруубуз зарыл, бул бардык элдердин тынчтыкта, бакубатчылыкта жана бактылуу өмүр сүрүүсүн камсыз кылат».

— Кытай Эл Республикасынын Төрагасы Си Цзиньпиндин 2024-жылдын 4-июлундагы «“ШКУ+” форматындагы Астана саммитинде сүйлөгөн сөзүнөн» үзүндү.

Ааламдык өзгөрүүлөрдүн ылдамдашы жана аймактык экономикалык-социалдык өнүгүү чөйрөсүнүн терең өзгөрүүлөрүнүн шартында, ШКУ жаңы олуттуу

өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүнө туш болууда. 2025-жылдагы Тяньцзинь саммитинде мүчө мамлекеттер тарабынан бекитилген «ШКУнун кийинки он жылдыкка (2026–2035-жылдарга карата) өнүгүү стратегиясы» ар тараптуу кызматташтыкты тереңдетүүнүн артыкчылыктуу милдеттерин жана негизги багыттарын аныктап, бир катар негизги чөйрөлөрдө так пландарды белгиледи. Бул стратегиялык документ ШКУнун тарыхындагы маанилүү этап болуп, уюмду мындан да бекем биримдик, кызматташтык, жогорку жигердүүлүк жана жогору натыйжалуулук менен мүнөздөлгөн жогорку сапаттагы өнүгүүнүн жаңы баскычына алып чыгары күтүлүүдө. Ошол эле учурда, туруксуздук жана белгисиздик факторлору өсүп жаткандыктан, ШКУнун өнүгүүсү жана коопсуздугу көп кырдуу тобокелдиктерге жана чакырыктарга туш болууну улантууда. Уюмдун координациялоо жана аткаруу жөндөмдүүлүгүн чыңдоо, ошондой эле тобокелдиктер менен чакырыктарга каршы турууда мүчө мамлекеттердин аракеттерин шайкеш келтирүү ШКУнун алдында турган маанилүү маселелер болуп калды.

2.1 Стратегиялык багыт берүү, биргелешип кеңешүү жана өнүктүрүүнүн негиздерин бекемдөө

«Шанхай рухунун» жетеги астында ШКУ бүгүнкү күндө Азия, Европа жана Африка континенттериндеги 20дан ашык өлкөнүн башын бириктирген «чоң ШКУ үй-бүлөсүнө» айланды. Жаңыдан кабыл алынган «ШКУнун кийинки он жылдыкка (2026–2035-жылдарга) карата өнүгүү стратегиясы» кезектеги он жылдыктын алкагындагы өнөктөштүктүн так багыттарын чийип, уюмдун узак мөөнөттүү, келечектүү планын белгиледи. Аталган стратегия улуттук өнүгүү программаларын айкалыштыруу, инфраструктуралык байланышты чыңдоо, жашыл трансформация, каржылык инновациялар, коопсуздук кепилдиктери жана маданий-гуманитардык алмашуу сыяктуу өзөктүү чөйрөлөрдө өнүгүүнүн жаңы мейкиндиктерин ачат. Бул кадамдар көп тараптуу кызматташтыкка жаңы дем-күч берип, мүчө мамлекеттердин биргелешкен прогресси үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөрдү жаратат.

2.1.1 Стратегиялык координацияны чыңдоо, биргелешип өнүгүү үчүн жаңы күчтү калыптандыруу

Учурда дүйнөдө кылымда бир келүүчү глобалдык трансформация процесси тездеп, аймактык туруксуздуктар менен чыр-чатактар күч алууда. Мындай кырдаалда эл аралык жана аймактык маселелерде терең стратегиялык байланышты чыңдоо жана өз ара аракеттенүүнү шайкеш келтирүү аркылуу гана ШКУ өлкөлөрү заманбап чакырыктарга биргелешип натыйжалуу туруштук бере алат, ошондой эле туруктуу өнүгүү менен жалпы бакубаттуулукту ишенимдүү илгерилетүүгө жол ачат.

«ШКУ өнөктөштүгү» тутумунун институттук негиздерин өркүндөтүү жана «ШКУ+» моделин жигердүү колдонуу аркылуу уюм «Шанхай рухун» бөлүшкөн жаңы мамлекеттер жана эл аралык уюмдар үчүн өз эшигин андан да кенен ачат. Ушул негизде ШКУ Бириккен Улуттар Уюму өндүү көп тараптуу түзүмдөр менен диалогду тереңдетип, тараптарды чыныгы көп тараптуулук принцибин иш жүзүндө колдонууга үндөйт. Бул болсо глобалдык башкаруу тутумуна туруктуу дем-күч берүүнү улантат. Өзгөчө белгилей кетчү нерсе, Тяньцзинь саммитинде сунушталган 70 демилге бүгүнкү күндө конкреттүү иш-пландарга жана иш жүзүнө ашыруунун жол карталарына айланып, реалдуу натыйжаларга багытталган практикалык кадамдар шилтенүүдө.

2.1.2 Каржылык колдоону чыңдоо, кызматташтыкка жана өнүгүүгө жаңы дем-күч берүү

Тяньцзинь саммитинин алкагында көтөрүлгөн эң маанилүү демилгелердин бири — ШКУнун Өнүгүү банкын түзүү долбоору уюмдун финансылык камсыздоо чөйрөсүндөгү боштуктарын жоюуга багытталган. Бул демилге Евразия чөлкөмүндөгү көп тараптуу кызматташтыктын жаңы платформасына айланып, мүчө мамлекеттердин инфраструктуралык курулушун, ошондой эле социалдык-экономикалык өсүшүн кубаттуу илгерилетет. Ошондуктан, аталган каржы институту мүчө мамлекеттердин жана бүтүндөй аймактын туруктуу өнүгүүсү үчүн зор стратегиялык баалуулукка жана практикалык мааниге ээ.

Өнүгүү банкы транспорттук өз ара байланыш, энергетика жана ресурс

кызматташтыгы, санариптик экономикадагы инновациялар, ошондой эле жашыл жана төмөн көмүртектуу өнүгүү сыяктуу артыкчылыктуу багыттарды туруктуу, жеңилдетилген жана узак мөөнөттүү финансылык ресурстар менен камсыз кылат. Бул болсо аймактык коомдук жыргалчылыктарды түзүүнүн сапаты менен натыйжалуулугун жаңы деңгээлге көтөрөт.

Мүчө мамлекеттердин биргелешкен башкаруу принцибине таянуу менен, банк адилеттүү, инклюзивдүү жана тобокелдиктери так бааланган каржылоо механизмдин калыптандырат. Бул кадам ШКУ алкагындагы экономикалык өнөктөштүктүн институтташтырылышын шарттап, анын туруктуулугун жана алдын ала айтууга мүмкүн болгон айкындуулугун жогорулатат. Ошондой эле мүчө мамлекеттердин каражаттарды бөлүштүрүү, долбоорлорду бекитүү жана башкаруу эрежелерин иштеп чыгуу сыяктуу маанилүү маселелерде чечим кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн жана добуш берүү укугун чыңдайт.

Багытталган каржылык инвестициялар бүткүл аймакта өнөр жай интеграциясына жана координациясына көмөктөшүп, аймактык экономикалык интеграцияны тездетет. Натыйжада, бул процесс аймактык нарк жана жеткирүү чынжырларын бекемдеп, сооданы жеңилдетет жана өндүрүштүн өз ара шайкеш өнүгүүсүнө шарт түзөт. Мунун баары акыры келип, дагы да бекем аймактык экономикалык коомдоштуктун калыптанышына зор салым кошот.

2.2 Консенсустун иш жүзүнө ашырылышы, соода-экономикалык кызматташтык мейкиндигинин кеңейиши

«Тяньцзинь декларациясында» бир катар өлкөлөр Кытай тарабынан сунушталган «Бир алкак — бир жол» биргелешкен өнүгүү демилгесин колдой тургандыктарын кайрадан ырасташты. Тараптар «Бир алкак — бир жол» алкагындагы кызматташтыкты илгерилетүү жана бул демилгени Евразия экономикалык биримдигинин (ЕАЭБ) өнүгүү пландары менен интеграциялоо багытындагы биргелешкен аракеттерди жогору баалашты.

Өзгөчө белгилей кетчү нерсе, «Кытай — Борбордук Азия — Батыш

Азия» экономикалык коридору, «Жаңы Евразия кургактык көпүрөсү» жана «Кытай — Монголия — Россия» экономикалык коридору сыяктуу транзиттик каттамдарды өнүктүрүүнүн негизги катышуучулары болгон ШКУга мүчө мамлекеттер инфраструктуралык байланыштарды чыңдоодон зор артыкчылыктарга ээ болушат. Бул кадамдар келечекте аймактагы соода-экономикалык алакалардын дагы да тереңдешине ишеничтүү өбөлгө түзөт.

2.2.1 Инфраструктуралык өз ара байланыштын ылдамдашы, аймактык логистиканын жаңы архитектурасынын калыптанышы

Инфраструктуралык курулуш аймактык инвестицияларды түз тартууга өбөлгө түзүп, транспорттук-логистикалык коридорлорду ачууга жана заманбап логистиканын натыйжалуулугун жогорулатат, ошону менен аймактык соода-экономикалык жүгүртүүнүн дагы да үзгүлтүксүз болушуна бекем негиз түзөт. Ошол эле учурда, «Кытай — Кыргызстан — Өзбекстан» темир жолунун курулушу сыяктуу ири өз ара байланыш долбоорлорунун жүзөгө ашырылышы Евразия континентиндеги логистикалык тоскоолдуктарды жоюп, аймактык логистикалык тармактарды кайра түзүүдө, ошондой эле мүчө мамлекеттерге өнүгүү позициясын жакшыртуу жана өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү сыяктуу кош артыкчылыктарды алып келүүдө.

Денизге чыга албаган өлкө катары, Кыргызстан ШКУ алкагындагы аймактык экономикалык интеграциянын натыйжасында акырындык менен Азия менен Европаны байланыштыруучу маанилүү борборго айланууда. Жергиликтүү өнүгүү динамикасы тынымсыз ачылууда; «Ош» бажысы аркылуу жүк ташуу көлөмү туруктуу өсүүдө; Кара-Суу чек ара соода рыногундагы соода жандуу бойдон калууда; коңшу өлкөлөрдөн келген коммерциялык агымдар ушул жерге топтолууну улантып, кызматташтыктын пайдасы жергиликтүү жамааттарга реалдуу түрдө жетүүдө.

Пакистан да ШКУга мүчө болгондон бери инфраструктуралык мүмкүнчүлүктөрүн бир топ жакшыртып, аймактык байланыштын артыкчылыктарынан натыйжалуу пайдаланууну улантууда. Алсак, «Карачи — Пешавар» автомагистралынын «Суккур — Мултан» тилкеси курулуп, пайдаланууга

берилгенден кийин, жергиликтүү логистиканын ыкчамдыгы жогорулап, транспорттук чыгымдар олуттуу кыскарды. Бул ири долбоор Карачи порту аркылуу Пакистан рыногуна товарлардын эркин киришине гана жол ачпастан, өлкөнүн айыл чарба продукциясынын экспорттук дараметин арттырууга да кошумча каналдарды ачты. Натыйжада, аймактагы эки тараптуу соода-экономикалык байланыштардын динамикалуу өнүгүшүнө зор өбөлгө түзүлдү.

2.2.2 Практикалык негизде «жашыл» трансформацияны илгерилетүү, өнөр жай кызматташтыгынын жаңы багыттарынын ачылышы

«Кытай — ШКУ жашыл өнөр жай кызматташтык платформасы» ШКУга мүчө мамлекеттер үчүн Кытайдын жашыл өнөр жай секторундагы жогорку темптеги өнүгүүсүнүн жемиштерин тең бөлүшүүдө маанилүү куралга айланды. Бул платформа мүчө өлкөлөрдө энергиянын таза булактарын натыйжалуу пайдаланууну жана ресурстарды кайра иштетүүнү илгерилетип, климаттык туруктуулукту жогорулатат, ошондой эле экологиялык чөйрөнү коргоо багытындагы аракеттерге кубаттуу колдоо көрсөтөт. Муну менен катар, ал жергиликтүү калктын турмуш-тиричилик шарттарын жакшыртууга жана элдин бакубаттуулугун арттырууга жаңы, узак мөөнөттүү дем-күч берет.

2.2.3 Алты негизги иш-аракеттер планын ишке киргизүү, бардык чөйрөлөрдө жогорку сапаттагы өнүгүүнү илгерилетүү

Тяньцзинь саммитинин алкагында энергетиканы туруктуу өнүктүрүү, жашыл өнөр жай, санариптик экономика, жасалма интеллект жана илимий-техникалык инновациялык кызматташтык боюнча беш маанилүү билдирүү кабыл алынды. Бул документтер «Кытай жана ШКУ өлкөлөрүнүн ортосундагы соода-экономикалык кызматташтыкты жогорку сапатта өнүктүрүү боюнча иш-аракеттер планы» менен биргеликте алты негизги багытты түзөт.

«Жаңы сапаттагы өндүрүмдүү күчтөр + соода жана инвестициялар + өндүрүштүк чынжырчалардагы кызматташтык» сыяктуу бирдиктүү чаралар комплексин айкалыштыруу менен, бул пландар ШКУнун ишмердүүлүгүн

практикалык негизде чындоого жана мүчө мамлекеттердин өнүгүүсүнө кубаттуу түрткү берүүгө багытталган маанилүү курал болуп калат.¹

2.2.4 Санариптик экономиканын мүмкүнчүлүктөрүнө басым жасоо, кадрдык потенциалдын пайдубалын бекемдөө

ШКУга мүчө мамлекеттердин санариптик инфраструктурасынын деңгээли жана өнөр жайын санариптештирүү даражасы бири-биринен олуттуу түрдө айырмаланат. Бул жагдай өндүрүштү жогорку технологиялык жана интеллектуалдык багытка өткөрүү үчүн санариптик трансформацияны негизги шартка айландырууда. Кытай өзүнүн толук кандуу өндүрүштүк тутуму жана санариптик технологияларды колдонуунун кеңири мүмкүнчүлүктөрү менен аймактагы санариптик экономика тармагындагы кызматташтык үчүн чоң мейкиндик ачып берди.

Мындан сырткары, Кытай санариптик багыттагы адистерди даярдоо аракеттерин тынымсыз күчөтүүдө. Маселен, «Кытай — ШКУ чоң маалыматтар боюнча кызматташтык борбору» ушул күнгө чейин 830дан ашуун катышуучуну окутту. Борбор үч жылдын ичинде 1000 адамды даярдоо боюнча коюлган максатын мөөнөтүнөн мурда жана ашыгы менен аткарат деп күтүлүүдө. Бул максатка жетүү аймактык санариптик сектордогу интеграциялык өнүгүүнүн кадрдык пайдубалын түптөөгө маанилүү салым кошот.

2.3 Маданий-гуманитардык алмашуулар, элдердин ортосундагы өз ара түшүнүшүүнүн көп кырдуу жолдорунун калыптанышы

ШКУ маданий-гуманитардык алмашууларга жана маданий кызматташтыкка өзгөчө маани берет. Уюм билим берүүнү, бейөкмөт байланыштарды жана

¹ Кытай Эл Республикасынын Тышкы иштер министрлиги. «Ваң Ий ШКУнун Тяньцзинь саммитинин сегиз негизги жыйынтыгын тааныштырганы тууралуу» (2025-жылдын 1-сентябры).

туризмди өнүктүрүүнүн негизги кыймылдаткыч күчү катары натыйжалуу пайдаланууда. Уюмдун алкагында ар кыл чөйрөлөрдөгү адамдардын ортосундагы өз ара байланыштар тынымсыз тереңдеп келет. Бул болсо «чоң ШКУ үй-бүлөсүнүн» өнүгүүсү үчүн элдик колдоону жана социалдык пайдубалды бекемдөөгө өбөлгө түзөт.

2.3.1 Билим берүү жана кадрларды даярдоо чөйрөсүндөгү кызматташтыкты чыңдоо, жогорку квалификациялуу адистерди өстүрүү

2026-жылдан баштап Кытай ШКУ үчүн атайын стипендиялык квоталардын санын эки эсеге көбөйтөт. Ошондой эле жогорку деңгээлдеги илимий изилдөөчү кадрларды биргелешип даярдоо максатында инновациялык доктордук программаны ишке ашырат. Ал эми 2025–2030-жылдар аралыгында Кытай уюмга мүчө мамлекеттерде 10 «Лубань өнөрканасын» түзүүнү, ошондой эле адам ресурстарын өнүктүрүү багытында 10000 окутуу квотасын бөлүүнү пландаштырууда. Бул чаралар жаштардын кесиптик көндүмдөрүн жогорулатууга жана алардын ортосундагы өз ара ишенимди тереңдетүүгө өбөлгө түзөт.

2.3.2 Көп кырдуу бейөкмөт байланыштарды тереңдетүү, элдердин ортосундагы өз ара түшүнүшүүнү жана достукту чыңдоо

Келечекте ШКУ достук маанайдагы калктар арасындагы алмашуу тармактарын түзүү үчүн ШКУнун Ынак коңшулук, достук жана кызматташтык боюнча комитети сыяктуу механизмдердин мүмкүнчүлүктөрүн кеңири пайдаланат. Мындан тышкары, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, медиа, аналитикалык борборлор («акыл борборлору»), аялдар жана жаштар уюмдары сыяктуу чөйрөлөрдө кызматташтыкты кеңейтүү менен, өз ара мамилелердин коомдук колдоо базасын чыңдайт.

2.3.3 Маданият жана туризмдин интеграцияланган кызматташтыгын илгерилетүү, тармактар аралык өнөктөштүктү кеңейтүү

ШКУга мүчө мамлекеттер бири-бирин толуктап турган бай туристтик ресурстарга жана кеңири рынокко ээ. Акыркы жылдары тараптар туризм

тармагындагы кызматташтыкты жигердүү илгерилетип келет. Мунун натыйжасында маданий жана туристтик алмашуулар өсүп, бул багыттагы өнөктөштүк жаңы, ыкчам деңгээлге көтөрүлдү.

Мындай кызматташтыктын тереңдеши өлкөлөр үчүн жаңы туристтик рынокторду, жаңы кызмат көрсөтүүлөрдү өнүктүрүүгө жана туристтик ресурстарды трансчекаралык деңгээлде натыйжалуу бөлүштүрүүгө кеңири мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Муну менен катар, ал туризм индустриясынын башка атаандаштыкка жөндөмдүү тармактар менен терең интеграцияланышына өбөлгө түзүп, аймактык туристтик алмашуу жана кызматташтык үчүн туруктуу жана жагымдуу бирдиктүү аянтчаны калыптандырууга көмөктөшөт.

2.4 Тобокелдиктердин өсүшү жана коопсуздук боюнча орток пикирлердин бекемделиши

Учурда дүйнөнүн бир катар аймактарында куралдуу кагылышуулар менен согуштар токтобой, улам жаңы очоктору тутанууда. ШКУга мүчө мамлекеттер жайгашкан Евразия чөлкөмү дал ушул геосаясий чыңалуу кыйла жогору болгон аймактардын катарына кирет. Бул чөлкөм ар кыл тобокелдиктерге жана чакырыктарга туш болууну улантууда, ошондой эле анда туруксуздук менен белгисиздик факторлору кыйла өсүүдө.

2.4.1 Геосаясий жана коопсуздук чакырыктарынын курчушу, кагылышуулардын көзөмөлдөн чыгып кетүү тобокелдигинин жогорулашы

Аймактык кагылышуулар ири жоготууларга жана материалдык чыгымдарга алып келип, аймактагы чыңалууну улам күчөтүүдө. Алардын терс кесепеттеринин сыртка жайылышы («кыйыр таасир» эффекти) бир катар өлкөлөрдүн коопсуздугуна коркунуч туудуруп, туруктуулукту бузууда. Бул жагдай соода-экономикалык, социалдык жана маданий-гуманитардык чөйрөлөрдүн туруктуу өнүгүүсүнө олуттуу кедергисин тийгизүүдө. Бул чыр-чатактар аймактагы

геосаясий тирешүүнүн жана ири державалардын атаандаштыгынын курчушун айгинелейт.

Батыштын айрым өлкөлөрү менен Орусия жана Ирандын ортосундагы курч тирешүү ШКУга мүчө мамлекеттер менен өнөктөштөрдүн мамилелерине өз таасирин тийгизип, кээ бир өлкөлөрдү эки тараптын бирин тандоо кысымына дуушар кылууда. Бул контекстте сырткы күчтөрдүн аймактык иштерге кийлигишүүсү көбөйдү. Айрым батыш мамлекеттери «түстүү революцияларды» уюштуруу, экономикалык санкцияларды киргизүү жана аскердик катышуусун кеңейтүүгө умтулуу сыяктуу ыкмалар аркылуу Борбордук Азиянын ички иштерине кийлигишүүгө аракеттенүүдө. Бул болсо ШКУ өлкөлөрүнүн эгемендүүлүгү менен көз карандысыздыгына түздөн-түз коркунуч туудурат.

Терроризм, сепаратизм жана экстремизмден турган «үч коркунучтуу күчкө» каршы күрөшүү ар дайым жогорку деңгээлдеги кыраакылыкты жана сактыкты талап кылат. Өзгөчө акыркы жылдары терроризм менен экстремизмдин кайрадан баш көтөрүү тенденциясы байкалууда. Маселен, «Ислам мамлекети — Хорасан вилаяты», «Аль-Каида» жана «Чыгыш Түркстан ислам кыймылы» сыяктуу террордук уюмдар Борбордук Азияда жана ага чектеш аймактарда дагы эле өзүнүн таасирин сактап келүүдө.

2.4.2 Экономикалык трансфикация жана туруктуу өнүгүү чакырыктарынын курчушу, аймактык экономикалык интеграцияны илгерилетүүдөгү кыйынчылыктардын тереңдеши

ШКУга мүчө айрым мамлекеттердин экономикалык түзүмдөрүнүн бир өңчөйлүгү (диверсификацияланбагандыгы) жана алардын жаратылыш ресурстарын казып алууга өзгөчө көз карандылыгы, ошондой эле баштапкы чийки заттарды экспорттоого байлануусу өнөр жайды диверсификациялоо жана жогорку кошумча наркка ээ продукцияларды өндүрүү потенциалынын жетишсиздигин жаратууда. Натыйжада, алар экономикалык трансформациялоонун терең катмарындагы зор чакырыктарга дуушар болуп, туруктуу өнүгүүнү камсыз кылууда олуттуу тоскоолдуктарга туш келүүдө. Инфраструктуранын

алсыздыгынан, ошондой эле технологиялардын, капиталдын жана квалификациялуу адистерди даярдоонун тартыштыгынан улам көптөгөн өлкөлөрдө таза энергия булактарын өздөштүрүү мүмкүнчүлүктөрү чектелген. Ошол эле учурда, бул багыттагы тиешелүү өндүрүштүк чынжырчалар жетиштүү деңгээлде калыптанбай, техникалык тейлөө жана башкаруу жөндөмдүүлүгү артта калууда.

ШКУ өлкөлөрүнүн ортосундагы социалдык-экономикалык өнүгүү деңгээлинин айырмачылыктары өтө чоң. Мүчө мамлекеттердин калктын жан башына эсептелген ИДӨ (ички дүң өндүрүм) көрсөткүчтөрүнүн ортосундагы ажырым кескин мүнөзгө ээ. Көптөгөн өлкөлөр жакырчылык, жумушсуздук жана азык-түлүк менен камсыздоо сыяктуу курч көйгөйлөр менен бетме-бет келүүдө. Трансчекаралык транспорттук жана энергетикалык коридорлордун курулушу реалдуу суроо-талаптан артта калып жатат. Муну менен катар, айрым өлкөлөрдүн коридорлорду куруу пландары бири-бирин кайталап, атүгүл өз ара атаандаштык мамилелерди жаратууда. Бажы алымдарынын жана бажылык тазалоо жол-жоболорунун ар түрдүүлүгү, айрым жеткирүү чынжырларындагы өндүрүштүн бир типтүүлүгү, ошондой эле каржылоонун жетишсиздиги жана технологиялык чектөөлөр сыяктуу маселелер аймактык өз ара байланышты чыңдоого жана экономикалык интеграцияны тереңдетүүгө өзүнүн терс таасирин тийгизип келет.

ШКУ өлкөлөрү сырткы экономикалык кысымдардын күчөшүнөн да улам зор кыйынчылыктарга туш болуудо. Батыштун айрым мамлекеттери жүргүзгөн гегемонизм жана бир тараптуулук саясаты, ошондой соода протекционизми, технологиялык бөгөттөр жана экономикалык санкциялар глобалдык жеткирүү чынжырларын бузуп, ШКУга мүчө мамлекеттердин өндүрүштүк жана соода чыгымдарын кыйла жогорулатууда. Эл аралык энергетика жана азык-түлүк бааларынын кескин кубулушу айрым өлкөлөрдүн энергетикалык жана азык-түлүк коопсуздугуна түздөн-түз коркунуч жаратууда. Кайталанган куралдуу кагылышуулар аймак ичиндеги инвестициялык жана соода чөйрөсүн олуттуу түрдө начарлатып, тиешелүү мамлекеттердин экономикалык өнүгүү процессин сезилерлик түрдө кечендетүүдө.

2.4.3 Уюштуруу механизмдеринин жана башкаруу чакырыктарынын айкалышы, жаңы чөйрөлөрдөгү тобокелдиктерге өзгөчө көңүл бурулушу

Бир нече ирет кеңейүү этаптарынан өткөн ШКУ бүгүнкү күндө дүйнөдөгү эң ири аймактык кызматташтык уюмуна айланды. Бирок мүчө мамлекеттердин ортосундагы институттук жана маданий жактан олуттуу айырмачылыктар, ошондой эле тарыхый түшүнбөстүктөр, геосаясий атаандаштык, улуттук жана диний өзгөчөлүктөр уюмдун ички биримдигине олуттуу чакырыктарды жаратууда. Айрым тышкы карама-каршылыктар уюмдун ички маселесине айланып кетүү коркунучу бар, ал эми эки тараптуу талаш-тартыштар көп тараптуу кызматташтыкка кедергисин тийгизип, ШКУнун алкагындагы орток позицияларды алсыратышы мүмкүн.

Сырткы күчтөр тарабынан жүргүзүлүп жаткан идеологиялык таасир этүү аракеттери жана маалыматтык согуштар жогорку деңгээлдеги кыраакылыкты жана сактыкты талап кылат. Көптөгөн жылдар бою айрым батыш өлкөлөрү «демократия, эркиндик жана адам укуктары» деген ураандарды жамынып, салттуу маалымат каражаттарына сиңүү, социалдык медиа платформаларын көзөмөлдөө жана бейөкмөт уюмдарды өз кызыкчылыктарына манипуляциялоо аркылуу ШКУ өлкөлөрүндөгү коомдук пикирге таасир этүүгө аракет кылып келишет. Алардын негизги максаты — ШКУ өлкөлөрүнүн ички иштерине кийлигишүү, мамлекеттер арасына от жагуу, чыр-чатактарды козутуу жана аймактык тынчтык менен туруктуулукка доо кетирүү болуп саналат. Мындай кийлигишүүлөрдүн алдын алуу, аймак өлкөлөрүнүн идеологиялык коопсуздугун камсыз кылуу жана мамлекеттер ортосундагы достук маанайды сактоо — ШКУга мүчө өлкөлөр биргелешип чече турган маанилүү маселеге айланды.

ШКУ өлкөлөрү санариптик экономиканы жана жогорку технологияларды өнүктүрүүгө өзгөчө маани беришкени менен, алардын санариптик өнүгүү деңгээлинде олуттуу теңсиздиктер сакталып, санариптик инфраструктуранын сапаты өлкөлөр арасында бир топ айырмаланат. Санариптик технологиялардын стандарттары менен ченемдериндеги айырмачылыктар, ошондой эле трансчекаралык маалымат агымы, киберкылмыштуулукка каршы күрөшүү

жана жасалма интеллектти кыянаттык менен колдонууну алдын алуу сыяктуу маселелерде бирдиктүү координациянын жоктугу мүчө мамлекеттердин санариптик экономикасынын өнүгүшүнө терс таасирин тийгизүүдө. Мындан тышкары, климаттын өзгөрүшү жана экологиялык көйгөйлөр — анын ичинде мөңгүлөрдүн эриши, чөлгө айлануу жана суу ресурстары боюнча талаш-тартыштар — өлкөлөрдүн туруктуу өнүгүүсүнө барган сайын айкын коркунуч туудуруп, ШКУ ичиндеги башкарууну координациялоого кошумча кыйынчылыктарды жаратууда.

Үчүнчү бөлүм:

ШКУнун тагдырдын бирдиктүү коомдоштугун курууну тездетүүсү

Си Цзиньпин дүйнөдө кылымдык зор өзгөрүүлөр тездетилген темп менен кулач жайып жаткан шартта, Шанхай кызматташтык уюму жетектөөчү ролду ойношу керектигин баса белгиледи. Уюм дүйнөлүк тынчтыкты жана туруктуулукту сактоого «ШКУнун күч-кубатын» кошууга, ааламдык ачыктыкты жана кызматташтыкты илгерилетүүдө «ШКУнун жоопкерчилигин» көрсөтүүгө, бүткүл адамзаттын жалпы баалуулуктарын даңазалоодо «ШКУнун үлгүсүн» жаратууга тийиш. Ошондой эле эл аралык адилеттүүлүктү жана калыстыкты коргоо үчүн «ШКУнун иш-аракеттерин» көрүүгө, ошондой эле Ааламдык башкаруу демилгесин иш жүзүнө ашырууда башкы үлгү болууга тийиш.

— «Синьхуа» маалымат агенттигинин 2025-жылдын 1-сентябрындагы «Си Цзиньпин “Шанхай кызматташтык уюму плюс” жыйынына төрагалык кылгандыгы жана анда маанилүү сөз сүйлөгөндүгү тууралуу» маалыматынан үзүндү.

Шанхай кызматташтык уюмунун түзүлүшү аймак өлкөлөрүнүн коопсуздукту биргелешип камсыз кылуу, өнүгүүнү өз ара илгерилетүү жана бакубаттуулукту тең бөлүшүү багытындагы кызматташтыгынын жаңы жолун ачты. Чейрек кылымдык чечкиндүү аракеттерди басып өтүү менен ШКУ бүгүнкү күндө аймактык коопсуздукту сактоонун, биргелешкен өнүгүүнү илгерилетүүнүн, ошондой эле адилеттүүлүк менен калыстыкты коргоонун маанилүү конструктивдүү күчүнө айланды.

Келечекке көз чаптырып, ШКУ өлкөлөрү мындан ары да төмөнкү багыттарда биргелешип аракеттенүүсү зарыл:

Коопсуздук багытында: Ааламдык коопсуздук демилгесин жетекчиликке алуу менен бирдиктүү, комплекстүү жана туруктуу коопсуздук концепциясын иш жүзүндө колдонуу, ар кыл тобокелдиктерге кол кармашып каршы туруп, кызыкчылыктары жалпыга таандык болгон аймактык коопсуздук коомдоштугун куруу;

Өнүгүү багытында: Ааламдык өнүгүү демилгесинин негизинде өнүгүү стратегияларын шайкеш келтирүүнү тереңдетип, практикалык алмашууларды жана кызматташтыкты кеңейтүү аркылуу жалпыга бирдей пайдалуу жана инклюзивдүү аймактык өнүгүү коомдоштугун түзүү;

Цивилизация жана маданият багытында: Ааламдык цивилизация демилгесин туу тутуп, цивилизациялар ортосундагы тоскоолдуктар менен бейкалыс пикирлерди четтетүү, элдик дипломатиянын мазмунун байытып, «ар түрдүүлүктүн өз ара шайкештигине» негизделген аймактык маданий-гуманитардык коомдоштукту калыптандыруу;

Глобалдык башкаруу багытында: Ааламдык башкаруу демилгесинин жетеги астында чыныгы көп тараптуулукту чечкиндүү түрдө даңазалап, кыйла адилеттүү жана калыс эл аралык тартипти куруу. Ошондой эле эл аралык мамилелердин жаңы тибинин алдыңкы өрнөгү болууга умтулуп, адамзаттын бирдиктүү тагдыр коомдоштугуна карай биргелешип ишенимдүү кадам таштоо.

3.1 Коопсуздук жоопкерчилигин биргелешип көтөрүү, бекем коргоочу калкандын калыптанышы

Коопсуздук маселелери ар дайым ШКУ алкагындагы кызматташтыктын негизги өзөгү болуп келген. Учурда эл аралык кырдаалда туруксуздук күчөп, геосаясий кагылышуулар курчуп жатат. Ааламдык курч маселелер бир эле учурда бир нече аймакта тутанып, экологиялык кризис сыяктуу коопсуздук-

ка таасирин тийгизген салттуу эмес чакырыктар трансчекаралык мүнөздө жайылууда.

Мындай жаңы шарттарда ШКУ Ааламдык коопсуздук демилгесин жетекчиликке алуу менен бирдиктүү, комплекстүү жана туруктуу коопсуздуктун негизги принциптерин бекем сактайт. Ошондой эле аймактык коопсуздукту камсыз кылуу механизмдерин илгерилетип, кызыкчылыктары жалпыга таандык болгон ШКУнун коопсуз коомдоштугун бекемдөөгө умтулат.

3.1.1 Аймактык карама-каршылыктарды жана кагылышууларды саясий жол менен жөнгө салуунун илгерилетилиши

Учурда Евразия чөлкөмүндө чыр-чатактын очоктору улам тутанып, аймактык геосаясий кырдаал барган сайын татаалдашууда. ШКУ бардык мүчө мамлекеттердин мыйзамдуу коопсуздук кызыкчылыктарын сыйлоо менен, коопсуздук чөйрөсүндөгү ири окуялар боюнча өз убагында «ШКУнун позициясын» билдирип турууну улантат. Муну менен катар, мүчө өлкөлөрдүн орток пикирге келүүсүнө көмөктөшөт, кагылышуулардын жайылып кетүүсүнүн алдын алат жана эл аралык курч маселелерди жөнгө салуу үчүн өз чечимдерин сунуштайт.

Уюм коопсуздук чөйрөсүндөгү кызматташтык механизмдерин жана ыкмаларын өркүндөтүү менен, мүчө мамлекеттердин ортосундагы талаш-тартыштарды жөнгө салуунун жаңы жолдорун изилдейт. Ошондой эле мүчө өлкөлөрдүн ортосундагы карама-каршылыктарды, пикир келишпестиктерди жана кагылышууларды чечүү үчүн демилгелүү кадамдарды жасайт. Мындан тышкары, ШКУ кагылышуулардан жабыркаган өлкөлөрдү кайра калыбына келтирүүнү жана өнүктүрүүнү колдоого алат, ошондой эле гуманитардык жардам көрсөтүүнүн жана өзгөчө кырдаалдарга ыкчам чара көрүүнүн тез жана натыйжалуу механизмдерин калыптандырат.

3.1.2 Салттуу жана салттуу эмес чөйрөлөрдөгү коопсуздук аракеттеринин координацияланышы

ШКУ терроризм, сепаратизм жана экстремизмден турган «үч коркунучтуу күчкө» карата «**нөлдүк сабырдуулук**» (**толеранттуулук**) позициясын турук-

туу карманууну улантат. Уюм эл аралык терроризм менен экстремизмдин трансчекаралык кыймылы аймактын коопсуздугуна туудурган коркунучтарга өзгөчө көңүл бурат. Бул багытта терроризмди каржылоого жана кибертерроризм сыяктуу жаңы чакырыктарга каршы финансылык көзөмөлдү жана биргелешкен укук коргоо иш-чараларын күчөтөт. Ошондой эле ар тараптуу жана көп деңгээлдүү антитеррордук тутумду калыптандыруу максатында, тиешелүү технологияларды биргелешип изилдөө, иштеп чыгуу жана адистерди даярдоо иштерин жүргүзөт.

Өз ара байланышты жана координацияны чыңдоо максатында ШКУ маалымат алмашууну тереңдетет. Бул алкакта уюм төмөнкүдөй адистештирилген түзүмдөрдүн өз функцияларын толук кандуу аткаруусун колдойт:

- «Коопсуздук коркунучтарына жана чакырыктарына каршы аракеттенүү боюнча комплекстүү борбор»;
- «Трансчекаралык уюшкан кылмыштуулукка каршы күрөшүү боюнча борбор»;
- «Маалыматтык коопсуздук борбору»;
- «Баңгизатка каршы күрөшүү борбору».

Мындан тышкары, кеңири коопсуздук тармагын түзүү үчүн АСЕАН жана Жамааттык коопсуздук келишими уюму (ЖККУ) сыяктуу аймактык уюмдар менен өнөктөштүктү тереңдетет. Муну менен катар, ШКУ коопсуздук чөйрөсүндөгү өз ара аракеттенүүнүн алкагын кеңейтүүнү улантат жана климаттын өзгөрүшү, энергетикалык, азык-түлүк, кибер, экологиялык, санариптик жана маданий коопсуздук сыяктуу салттуу эмес чакырыктарга өзгөчө басым жасайт.

3.2 Тең укуктуулук жана өз ара пайдалуулук, жалпы кызыкчылыктардын байланыштарын чыңдоо

Экономикалык кызматташтык — ШКУнун ишмердүүлүгүндөгү башкы тирөөчтөрдүн бири жана уюмдун маанилүү курамдык бөлүгү болуп саналат.

Учурда ШКУга мүчө бардык мамлекеттер өнүгүүнүн жана жаңылануунун чечүүчү тепкичинде турат. Алардын бардыгы экономикалык өсүштү өлкөнү өнүктүрүүнүн башкы артыкчылыгы катары көрүшөт жана өз ара өнөктөштүктү чыңдоого өзгөчө кызыкдар экендигин билдирүүдө. Бирок глобалдык экономиканын калыбына келишинин жайлашы, ошондой эле инфляция жана энергия булактарынын тартыштыгы сыяктуу маселелер улам курчуп баратат. Муну менен катар, айрым өлкөлөрдүн «байланыштарды үзүү жана жеткирүү чынжырларын бузуу» саясатын жүргүзүшү, санкцияларды жана чектөө чараларын колдонушу мүчө мамлекеттердин экономикалык туруктуулугуна коркунуч туудуруп, аймактык кызматташтыктын өнүгүү темпине кедергисин тийгизүүдө.

Келечекте ШКУ Ааламдык өнүгүү демилгесин жетекчиликке алуу менен адам кызыкчылыгын эң маанилүү орунга койгон өнүгүү концепциясын бекем сактайт. Уюм калктын жашоо-турмушун жакшыртууга багытталган биргелешкен долбоорлорду ишке ашырат, жаңы сапаттагы өндүрүмдүү күчтөрдү өнүктүрүү үчүн кошумча аянтчаларды түзөт, ошондой эле жашыл өнөр жай, санариптик экономика жана илимий-техникалык инновациялар сыяктуу жаңы багыттардагы өнөктөштүктү тереңдетет. Бул чаралар ШКУ өлкөлөрүнүн жогорку сапаттагы өнүгүүсүн камсыз кылууга жаңы дем берет.

3.2.1 Экономиканын жашыл трансформациясынын тездеши

ШКУ «ШКУга мүчө мамлекеттердин өкмөттөрү ортосундагы айлана чөйрөнү коргоо жаатындагы кызматташтык жөнүндө макулдашууну» жүзөгө ашырууну тездетет. Бул багытты мамлекеттик өнүгүүнүн стратегиялык деңгээлинде комплекстүү пландаштырат, экологиялык кызматташтыктын жана тажрыйба алмашуунун ар тараптуу механизмдерин калыптандырат, ошондой эле коомчулуктун жашыл өнүгүү маселелери боюнча маалымдуулугун жогорулатат. Уюм ШКУ алкагында калыбына келүүчү энергия булактары чөйрөсүндөгү эки тараптуу жана көп тараптуу кызматташтыкты ырааттуу илгерилетет, «Энергетикалык клубдун» ишин жандандырат, жаңы энергия булактары боюнча өнөктөштүктүн масштабын кеңейтет, ошондой эле жашыл технологияларды алмашууга жана жайылтууга көмөктөшөт.

Климатты башкаруу чөйрөсүндөгү кызматташтыкты чыңдоо максатында төмөнкүдөй чаралар көрүлөт:

Аймактык климаттык мониторинг тармагын түзүү;

Бирдиктүү климаттык маалыматтык аянтчаны куруу;

Климаттын өзгөрүүсүнө ыңгайлашуу жана анын кесепеттерин жеңилдетүү боюнча чараларды биргелешип изилдөө.

Муну менен катар, ШКУ экологиялык жана айлана чөйрөнү коргоо боюнча чоң маалыматтарды тейлөөчү аянтчасын түзүүнү тездетет. Бул уюмдун ичинде экологиялык маалыматтарды алмашууну жана тең бөлүшүүнү илгерилетүүгө шарт түзөт. Ошондой эле ШКУнун экологиялык жана социалдык чакырыктарга каршы аракеттенүү потенциалын жогорулатып, мүчө мамлекеттердин аймактык жана глобалдык мүнөздөгү коркунучтарга каршы туруудагы биргелешкен натыйжалуулугун чыңдайт.

3.2.2 Санариптик экономика чөйрөсүндөгү кызматташтыктын кеңейтилиши

Тяньцзинь саммитинин алкагында ШКУга мүчө мамлекеттердин Башчыларынын кеңеши тарабынан бул тармактагы өнөктөштүктү чыңдоо ниетин ырастаган «Санариптик экономиканы өнүктүрүүнү чыңдоо жөнүндө билдирүү» сыяктуу маанилүү документтер кабыл алынган.

Келечекте ШКУ мүчө мамлекеттердин ортосундагы санариптик экономиканы өнүктүрүү стратегияларын координациялоону илгерилетет, ошондой эле санариптик инфраструктуранын жаңы түрлөрүн биргелешип курууну жана аларды тең бөлүшүүнү улантат. Бул багытта төмөнкүдөй долбоорлорду ишке ашыруу пландаштырылууда:

Инфраструктуралык ири долбоорлор: Трансчекаралык оптикалык-булалуу байланыш кабелдерин тартуу, эл аралык маалыматтарды иштеп чыгуу борборлорун (дата-борборлорду) жана спутниктик интернет тутумдарын түзүү;

«Чакан, бирок натыйжалуу» долбоорлор: Чакан жана орто ишкердик субъекттерине, ошондой эле калкка түздөн-түз пайда алып келе турган айыл

чарбасындагы «нерселердин интернет» (IoT) технологияларын жана инклюзивдүү каржылык кызматтарды киргизүү. Бул чөлкөмдүн санариптик потенциалын толук ачууга өбөлгө түзөт.

ШКУ трансчекаралык электрондук сооданы жигердүү өнүктүрүү, ошондой эле креативдүү жана оюн индустриясы, анимациялык продукцияларды өндүрүү жана жайылтуу, трансчекаралык маалыматтардын агымы сыяктуу чөйрөлөрдөгү өнөктөштүктү тереңдетет. Муну менен санариптик технологияларды колдонуу алкагы дагы да кеңейтилет.

Мындан тышкары, уюм тармактык санариптик кызматташтык аянтчаларын негиздейт жана бажы, логистика, каржы тармактарында комплекстүү маалымат алмашуу тармактарын курат. Бул чаралар зарыл ресурстардын ыкчам айланышын шарттап, чөлкөмдүн санариптештирүү, интеллектуалдык технологияларды киргизүү жана өз ара байланыш деңгээлин комплекстүү түрдө жогорулатат.

3.2.3 Каржылык камсыздоо механизмдеринин өркүндөтүлүшү

Узак убакыт бою каржылоонун жетишсиздиги ШКУ алкагындагы ири көп тараптуу долбоорлорду ишке ашыруудагы негизги тоскоолдуктардын бири болуп келет. Бул жагдай аймактык экономикалык кызматташтыкты тереңдетүү үчүн атайын өнүктүрүү жана турукташтыруу фондун түзүү зарылчылыгын айгинелейт.

Бул багытта ШКУ төмөнкүдөй стратегиялык кадамдарды жасайт:

ШКУнун Өнүгүү банкын түзүү: Аймактык каржылык кызматташтык механизмдерин калыптандырууну тездетип, банктын тез арада курулушун жана ишке киришин илгерилетет;

Каржылоо булактарын диверсификациялоо: Инфраструктуралык курулуш жана өнөр жайды өнүктүрүү сыяктуу артыкчылыктуу долбоорлорду колдоо үчүн каржылоонун ар тараптуу булактарын изилдеп табат;

Улуттук валюталардагы эсептешүүлөр: Өз ара эсептешүүлөрдө улуттук валюталардын көлөмүн кеңейтүүнү улантат жана эсептешүү жол-жоболорун институционалдык деңгээлге көтөрөт.

Бул чаралар ШКУ өлкөлөрүнүн каржылык коопсуздугун бекемдөөгө көмөктөшүп, сырткы финансылык тобокелдиктерге каршы чөлкөмдүн туруктуулугун арттырат.

3.2.4 Субчөлкөмдүк жана чакан көп тараптуу кызматташтык моделдеринин илгерилетилиши

Кытай — Кыргызстан — Өзбекстан жана Кытай — Монголия — Орусия сыяктуу чакан көп тараптуу кызматташтык форматтарынын ыкчам өнүгүшү ШКУ аймагындагы экономикалык өнөктөштүккө жаңы дем-күч берүүдө. Уюм көп деңгээлдүү өз ара аракеттенүү механизмдерин ырааттуу өркүндөтүүгө жана биргелешкен демилгелерге кошумча өнөктөштөрдү тартууга толук кудуреттүү.

Бул алкакта көп тараптуу кызматташтыктын жаңы кыймылдаткыч күчтөрүн (драйверлерин) түзүү үчүн төмөнкү багыттардагы жергиликтүү кызматташтык аянтчаларынын өнүгүү потенциалын толук кандуу пайдалануу зарыл:

Инфраструктуралык өз ара байланыш;

Айыл чарба илими жана технологиялары;

Аэрокосмос чөйрөсү;

Жакырчылыкты кыскартуу жана жоюу.

3.3 Элдердин өз ара түшүнүшүүсүнү жана жакындашуусун тереңдетүү, элдик дипломатиянын көпүрөлөрүн куруу

ШКУга мүчө мамлекеттер ар башка цивилизацияларга таандык болуп, алардын саясий-экономикалык түзүлүштөрү өзүнүн өзгөчөлүктөрү менен айырмаланат. Бул цивилизациялык ар түрдүүлүк мүчө мамлекеттердин ортосундагы кызматташтыкка кедерги болбостон, тескерисинче, ШКУнун ырааттуу өнүгүшү менен прогрессинин түгөнгүс кыймылдаткыч күчүнө айланды.

Келечекте ШКУ чөлкөмдүн маданий-цивилизациялык ар түрдүүлүгүн көздүн карегиндей сактоону жана даңазалоону улантып, уюмдун цивилизациялык өзгөчөлүктөрүн Ааламдык цивилизация демилгеси менен шайкеш келтирет.

Бул чаралар цивилизациялар ортосундагы өз ара тажрыйба алмашууга жана элдердин ортосундагы байланыштардын бекемделишине гармониялуу шарттарды түзөт. Муну менен тарыхый-маданий салттары, коомдук түзүлүшү жана өнүгүү баскычтары ар башка болгон өлкөлөрдүн тынчтыкта, ынтымакта жана өз ара шайкештикте биргелешип жашоосунун жаркын барактарын жазууга жол ачат.

3.3.1 Маданий алмашуунун көп өлчөмдүү жана комплекстүү платформаларынын калыптанышы

ШКУ маданий мурастарды коргоо жана сактоо жаатындагы кызматташтык жөнүндө ШКУга мүчө мамлекеттердин өкмөттөрү ортосундагы макулдашууларды иш жүзүндө ашырууну жигердүү илгерилетет. Бул алкакта маданий мурастарды Дүйнөлүк мурастар тизмесине (ЮНЕСКО) биргелешип киргизүү сыяктуу багыттардагы өнөктөштүктү чыңдайт. Ошондой эле мүчө өлкөлөрдүн маданий баалуулуктарын интерактивдүү форматта көрсөтүү үчүн заманбап медиа куралдарын жана жаңы технологияларды кеңири колдонот.

Уюм өзүнүн өзгөчөлүгүн чагылдырган кинофестивалдарды, искусство жана маданият фестивалдарын уюштурууну улантат. Ошондой эле жаштар, аялдар, маалымат каражаттары жана элдик достук форумдары сыяктуу маанилүү аянтчаларды натыйжалуу пайдаланат.

Элдердин өз ара түшүнүшүүсүн жана жакындашуусун камсыз кылууда төмөнкүдөй багыттарга өзгөчө маани берилет:

Элдик дипломатияны өнүктүрүү: Достук көпүрөлөрүн курууда «ШКУнун Ынак коңшулук, достук жана кызматташтык боюнча комитети» сыяктуу коомдук уюмдардын ролу толук кандуу ишке ашырылат;

Адабият жана искусство тармагында алмашуу: Мүчө мамлекеттердин классикалык чыгармаларын өз ара которуу пландары жигердүү ишке ашырылат;

Медиа кызматташтык: Мүчө өлкөлөрдүн кино жана телепродукцияларын эне тилдерине ылайыкташтырып (локалдаштырып) которуу жана көрсөтүү илгерилетилет. Бул элдердин ортосундагы маданий жакындыкты жана орток баалуулуктарды сезүү сезимин чыңдоого өбөлгө түзөт.

3.3.2 Билим берүү тармагындагы кызматташтыктын чыңдалышы жана кадрлардын даярдалышы

Чөлкөмдө билим берүүнү санариптик трансформациялоону алга жылдыруу, ошондой эле окутуунун сапаты менен натыйжалуулугун жогорулатуу максатында **Санариптик билим берүү альянсын** түзүү жолдору изилденет.

Уюм билим берүү мекемелерин өнүктүрүү жана адистерди даярдоо багытында төмөнкүдөй чараларды тездетет:

Биргелешкен окуу жайларын колдоо: ШКУ университетинин жана «Кытай — ШКУ» соода-экономикалык институтунун калыптанышы жана өнүгүшү тездетилет;

Программаларды кеңейтүү: Академиялык багыттар менен кесиптик программалардын алкагы кеңейтилип, окутуучулар курамынын потенциалы чыңдалат;

Ресурстарды орток колдонуу: Окуу куралдарын жана ресурстарын биргелешип (орток) пайдалануу тереңдетилет. Бул чаралар адистерди даярдоонун сапатын жана эл аралык деңгээлин жогорулатууга өбөлгө түзөт.

Мындан тышкары, мүчө мамлекеттердин жогорку окуу жайларынын ортосунда академиялык жана студенттик алмашуу программалары, ошондой эле биргелешкен илимий-изилдөө долбоорлорун жүргүзүү жигердүү стимулдаштырылат. Бул демилгелер дүйнө таанымы кенен, маданияттар аралык пикир алышуу көндүмдөрүнө ээ болгон жогорку квалификациялуу адистерди калыптандырууга жана ШКУнун келечектеги өнүгүүсүн ишенимдүү кадрдык тирек (база) менен камсыз кылууга шарт түзөт.

3.3.3 Туризм чөйрөсүндөгү кызматташтык потенциалынын толук ачылышы жана илгерилетилиши

ШКУ чөлкөмдөгү өлкөлөрдүн туристтик жана маданий ресурстарын андан ары изилдөөнү, туристтик кызмат көрсөтүүлөрдү инновациялык негизде иштеп чыгууну, ошондой эле аймактык, улуттук жана жергиликтүү өзгөчөлүктөргө ээ эң мыкты туристтик каттамдарды түзүүнү алга жылдырат.

Уюм ШКУга мүчө мамлекеттердин туризм боюнча жол картасын иштеп

чыгып, төмөнкүдөй багыттарда жигердүү иш алып барат:

1. Биргелешкен туристтик долбоорлорду өнүктүрүү

Уюм чөлкөм ичинде эки тараптуу жана көп тараптуу, анын ичинде чек арага чектеш туристтик аймактарды өнүктүрөт. Ошондой эле төмөнкүдөй ири долбоорлордун кулачын кеңейтет:

«ШКУнун туризм жана маданият борбору» долбоору;

Кытай — Орусия — Монголия багытындагы «Улуу чай жолу» трансчекаралык каттамы;

ЮНЕСКОнун Дүйнөлүк мурас объектиси болуп саналган Кытай — Казакстан — Кыргызстан багытындагы «Чанъань — Тянь-Шань коридору» туристтик алкагы;

Трансчекаралык темир жол турлары жана атайын темаларга багытталган автотуристтик каттамдар.

2. Саякаттоо шарттарын жеңилдетүү жана виза саясаты

ШКУ чөлкөм ичинде саякаттоону кыйла ыңгайлуу кылуу максатында визалык жол-жоболорду жөнөкөйлөтөт. Бул багытта туристтик виза саясаты, өзгөчө топтук визаларды берүү боюнча сүйлөшүүлөрдү тездетет.

3. Инфраструктураны жана тейлөө сапатын жакшыртуу

Саякатчыларга заманбап шарттарды түзүү үчүн төмөнкү чаралар көрүлөт:

Транспорттук инфраструктураны өнүктүрүү жана шаарлар ортосундагы түз эл аралык авиакаттамдардын тармагын кеңейтүү;

Коомдук тамактануу жана мейманкана бизнеси сыяктуу чөйрөлөрдө тейлөө деңгээлин жогорулатуу;

Чек ара аралык (трансчекаралык) төлөм тутумдарын колдонууну жеңилдетүү.

3.4 Инновациялардын илгерилетилиши жана институционалдык пайдубалдын чыңдалышы

Бүгүнкү күндө дүйнө жер-жерлердеги чыр-чатактар, гегемонизм, күч колдонуу саясатынын үстөмдүгү жана глобалдык башкаруудагы башаламан-

дык менен мүнөздөлгөн туруксуздуктун жана өзгөрүүлөрдүн жаңы дооруна кирди. Мындай шартта аймактык уюмдардын мааниси болуп көрбөгөндөй жогорулап, ШКУ эл аралык ченемдерди жана тартипти кайра калыптандыруунун негизги конструктивдүү күчүнө айланууда.

Келечекте ШКУ Ааламдык башкаруу демилгесин жетекчиликке алуу менен төмөнкүдөй негизги максаттарды көздөйт:

Орток башкаруу концепциясы: Биргелешип кеңешүү, чогуу куруу жана жалпы кызыкчылыктарды орток пайдалануу принциптерин бекем колдоо;

Чыныгы көп тараптуулук: Дүйнөлүк саясатта бир тараптуулукка жол бербөө жана чыныгы көп тараптуу кызматташтыкты иш жүзүндө ашыруу;

Жалпы адамзаттык баалуулуктар: Эл аралык деңгээлде жалпы адамзаттык баалуулуктарды даңазалоо жана бардык чөйрөлөрдө башкаруу боюнча комплекстүү өнөктөштүктү чыңдоо.

Бул кадамдар ШКУ алкагында адамзаттын тагдырлаш коомдоштугун куруунун жаңы барактарын ачууга өбөлгө түзөт.

3.4.1 Консенсусту бекемдөө жана жамааттык иденттүүлүктү күчөтүү

«Шанхай руху» — мүчө мамлекеттердин ортосунда өнүгүү багытындагы орток пикирди (консенсусту) калыптандыруунун башкы негизи болуп саналат. ШКУ «Шанхай рухун» өзөк катары туткан жалпы баалуулуктар тутумун калыптандырууну жана уюмдун идеялык жагымдуулугун арттырууну улантат.

Уюм мамлекет башчыларынын дипломатиясын жетекчиликке алуу менен төмөнкүдөй маанилүү милдеттерди ишке ашырат:

Саясий өз ара ишенимди бекемдөө жана институционалдык иденттүүлүктү ырааттуу чыңдоо;

Стратегиялык байланыштарды өнүктүрүү жана жогорку деңгээлдеги долбоорлорду биргелешип пландаштыруу;

Мүчө өлкөлөрдүн эл аралык аренада өз ара колдоосун тереңдетүү.

Орток кызыкчылыктарды бириктирүү жана уюштуруучулук негиздерди бекемдөө аркылуу ШКУ өз ара ынтымакты жана уюмдун бириктирүүчү күчүн арттырат. Бул чаралар ШКУнун тагдырлаш коомдоштугун куруунун саясий

пайдубалын бекемдөөгө өбөлгө түзөт.

3.4.2 Институттук реформаны илгерилетүү жана институттук кепилдиктерди өркүндөтүү

ШКУ алкагында чечимдерди кабыл алуу өз ара кеңешүү жана консенсус принцибине таянат. Деген менен, мүчө мамлекеттердин экономикалык өнүгүү деңгээли, коомдук түзүлүшү жана маданий салттарындагы айырмачылыктар өз ара координациялоо иштерин белгилүү бир деңгээлде татаалдаштырууда.

Мындан улам, келечекте ШКУ институционалдык реформаларды жүргүзүүнү жана кызматташтык аянтчаларын өнүктүрүүнү илгерилетет. Бул багытта төмөнкүдөй маанилүү кадамдар жасалат:

Эл аралык тажрыйбаны өздөштүрүү: Ички чечимдерди кабыл алуу жана кеңешүү процесстеринде башка эл аралык уюмдардын алдыңкы тажрыйбасы колдонулуп, уюмдун институционалдык түзүмү оптималдаштырылат;

Байланыш тутумун чыңдоо: Саясий байланыштын (коммуникациянын) ишенимдүү механизмдери калыптанып, жалпы координациялоо иштери күчөтүлөт;

Натыйжалуулукту жогорулатуу: Чечимдерди кабыл алуу жана аларды аткаруунун ыкчам, натыйжалуу механизмдери түзүлөт.

Муну менен катар, уюм мүчө мамлекеттердин саясий жана коопсуздук кызыкчылыктарына тиешелүү ири стратегиялык маселелерде, ошондой эле ШКУнун өнүгүү багытын аныктоодо консенсус принцибин бекем сактайт. Ошол эле учурда өзүнүн операциялык натыйжалуулугун жана башкаруу дараметин тынымсыз жогорулатууну улантат.

3.4.3 Көп тараптуулукту ишке ашыруу жана эл аралык мамилелерде демократияны кеңейтүү

ШКУ БУУну өзөк катары туткан эл аралык системаны жана эл аралык укукка негизделген дүйнөлүк тартипти чечкиндүү коргоону улантат. Уюм БУУнун Күн тартибин ишке ашырууга көмөктөшүү, ошондой эле эл аралык тартипти кыйла адилеттүү жана рационалдуу нукка багыттоо үчүн БУУ жана

анын адистештирилген агенттиктери менен диалогду, кызматташтыкты жана координацияны чындайт.

Уюм көп тараптуу коопсуздукту жана өнүгүүнү камсыз кылуу максатында төмөнкүдөй аймактык уюмдар жана түзүмдөр менен өнөктөштүктү активдүү күчөтөт:

Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештиги (КМШ);

Жамааттык коопсуздук келишими уюму (ЖККУ);

Азиядагы өз ара аракеттенүү жана ишеним чаралары боюнча кеңеш (АӨИЧК).

Ошону менен бирге, кеңири, ачык, өз ара пайдалуу жана тең укуктуу Евразия кызматташтык мейкиндигин куруу максатында «Бир алкак — бир жол» демилгеси менен «Чоң Евразия өнөктөштүгү» сыяктуу аймактык ири өнүктүрүү долбоорлорун шайкеш келтирүүгө көмөктөшөт.

Уюмдун ырааттуу кеңейүү шартында ШКУ «ШКУ+» форматын алга жылдырууну улантат. Бул кадам доордун чакырыктары менен тобокелдиктерине каршы туруу жөндөмдүүлүгүн күчөтүп, дагы көбүрөөк өлкөлөрдү кызматташтыкка тартууга жол ачат. Натыйжада Глобалдык Түштүк өлкөлөрүнүн дараметин тынымсыз бекемдеп, глобалдык башкаруу система-сын реформалоону илгерилетет.

Корутунду

Дүйнөдө кылымда бир келүүчү ири өзгөрүүлөр ыкчам жүрүп, адамзат кезектеги тарыхый жол тоомунда турат. Мындай шартта ШКУнун тарыхтын, адилеттүүлүктүн жана акыйкаттыктын туура тарабында болушу бүткүл дүйнө үчүн өзгөчө мааниге ээ.

Глобалдык туруксуздук жана трансформациялар шартында ШКУ тынчтыкты, туруктуулукту жана адилеттүүлүктү коргоо боюнча чоң жоопкерчиликти аркалайт. Эл аралык кырдаалдын өзгөрүшүнө карабастан, уюмга мүчө мамлекеттер ар дайым өз ара урматтоону жана ишенимди бекем сактап, тең укуктуу мамиле кылуу менен стратегиялык байланышка өзгөчө маани берип келишет. Мүчө өлкөлөр кыйынчылыктарда бири-бирине колдоо көрсөтүп, чакырыктарга биргелешип каршы турууда, ошондой эле өнүгүү менен гүлдөп-өсүүнү кол кармашып илгерилетүү үчүн бирдиктүү күч катары иш алып барышат.

ШКУнун стратегиялык кадамдары

Учурда глобалдык жана аймактык чакырыктар улам көбөйүп, алардын таасири күчөөдө. Бул маселелерди чечүү түздөн-түз коопсуздукту жана туруктуу өнүгүүнү камсыз кылууга байланыштуу. Бул багытта ШКУ төмөнкүдөй чараларды көрөт:

Ачыктык жана прагматизм принциптерин бекем сактоо;

«ШКУ өнөктөштүгү» тутумунун институционалдык түзүмүн андан ары өркүндөтүү;

«ШКУ+» форматын толук кандуу колдонуп, «Шанхай рухун» бөлүшкөн жаңы өлкөлөр жана эл аралык уюмдар менен байланышты кеңейтүү. Бул

кадам бардык чөйрөлөрдө биргелешип башкарууга жол ачат.

ШКУ БУУ сыяктуу көп тараптуу түзүмдөр менен диалогду чындап, Экинчи дүйнөлүк согуштагы Жеңиштин тарыхый жыйынтыктарын биргелешип коргойт. Уюм БУУнун Уставынын максаттары менен принциптерин ырааттуу сактоо менен, бир тараптуу гегемонизмге жана протекционизмге чечкиндүү каршы турат. Бардык өнөктөштөр менен биргеликте чыныгы көп тараптуулукту ишке ашырып, адамзаттын тагдырлаш коомдоштугун куруу үчүн жигердүү аракеттенет.

Келечекке карай жол

«Орток миссияны аркалагандар үчүн миндеген чакырымдар да бөгөт боло албайт, ал эми максаты бир жандар үчүн тоолор менен океандар да алыс эмес».

Эл аралык кырдаалдагы татаалдыктарга карабастан, ШКУ глобалдык башкаруу системасын өзгөртүүнүн маанилүү күчү катары Глобалдык башкаруу демилгесин ишке ашырууга толук кудуреттүү. Бул уюмдун эл аралык коомчулук алдындагы жоопкерчилигин көрсөтүп, анын глобалдык таасирин тез арада жогорулатууга жана жаңы коомдук ийгиликтерди жаратууга жол ачат.

«Алдыдагы жол узак жана татаал болушу мүмкүн, бирок талбай умтулуу менен биз акыры көздөгөн чекке жетип, жаркын келечекке кадам таштайбыз».

ШКУ өзүнүн белгиленген стратегиялык максаттарына карай туруктуу алга жылып, жаңы тарыхый шарттарда өнүгүүнүн жаңы барагын ачат.

